

Пио Бароха

Немири Шантија Андије

са шпанској превела:

Биљана Буквић

УТОПИЈА

Београд 2007.

КЊИГА ПРВА

ДЕТИЊСТВО

I

Шанти се извињава

Услови у којима се одвија садашњи живот чине да је већина људи туробна и без икаквог интересовања. Данас се готово ником не догађа нешто што би било вредно приче. Огромна већина људи данас углавном плива у океану баналности. Ни наше љубави, ни наше авантуре, ни наше мисли нису довољно занимљиве да бисмо о њима причали другима, осим ако их не преувеличамо или не преуобличимо. Друштво из дана у дан све више чини једноличним наш живот, идеје и тежње.

Ја сам, у одређеном периоду свог живота, пролазио кроз тешке тренутке и сећање на њих, сасвим несумњиво, пробудило је у мени жељу да пишем. Када сам читао своје успомене забележене на папиру, имао сам утисак да их је записао неко други и баш то удвостручавање моје личности, у приповедача и читаоца, подстакло ме је да наставим.

Није ми ни на памет падало да своје списе однесем у неку штампарију; али када је покренут *El Koreo de Lusaro*, сви моји пријатељи убеђивали су ме да своја сећања објавим у том часопису.

Морао сам да учествујем у културном животу свога града. Ја сам био један од стубова носача цивилизације у Лусару. Сви у кући смо се помало смејали тим похвалама и ја сам почео да објављујем свој дневник у *El Koreo de Lusaro*, и да с времена на време плаћам трошкове штампе.

Био сам одсутан из Лусара недељу дана да бих другог сина уписао у школу, а кад сам се вратио с пута видео сам да су за *El Koreo* наступили бољи дани; моја сећања била су прекину-та на најзанимљивијем месту, по мом мишљењу. Упркос жи-востности коју сам унео, никога није занимало да сазна наставак, што је прилично повредило моје књижевничко самољубље.

Сада се мој пријатељ Синкунеги својски залаже да објави мој дневник у целости. Лусару је потребан један велики чо-век; неопходно му је да има једну личност коју може да по-каже свету. Од смрти дон Бласа де Артоле, пензионисаног поморског поручника, у нашем селу остало је упражњено место славног човека. Синкунеги буди моје амбиције, жели да ме окује у звезде, да ме велича; по његовом мишљењу, ја не смем дозволити да моји земљаци остану сирочићи као што су сада; морам се попети на престо славе.

Искрено говорећи слава ме уопште не одушевљава. Сла-ва није zgodна у кишовитом поднебљу; имати статуу на оба-ли Средоземља, у неком граду у Андалузији, Валенсији или Италији, добро је; шта бих ја, ако би ми као награду за ову књигу подигли споменик у Лусару? Имао стално мокра леђа од кише?

Не, и не; ја сам јако реуматичан и ни као статуа не бих во-лео да будем изложен тој непогоди.

Треба ли да кажем читаоцима да немам никакве књижев-не претензије? То ће они и сами видети уколико, макар и ле-тимично, прелистају странице моје књиге. Ове листове сам исписивао у различитим раздобљима свог живота, и у разли-читим душевним стањима. Моја осећања била су искрена; форма, сигурно, трапава. Надам се да ми моји читаоци неће замерити због лоше интерпункције и неуглађеног стила. Ја не пишем за младе критичаре из касина у Лусару него за сво-је пријатеље, беспосличаре са *Guezurrechape de Cay luce*, *Ле-џла лажу на молу*.

Ја сам један прилично необразован морнар, сурова мор-нарчина, како се каже у петпарачким романима и мелодра-мама, и од мене не треба очекивати књижевне бравуре јед-ног професора реторике.

II

Давнашње море

Бије ме глас да сам лењ и оптимиста, равнодушан и апатичан. Довољно је да човек има било какав углед, добар или лош, па да његови познаници, сваки понаособ, додају свој камен том здању, споменику храбрости или кукавичлука, генијалности или округлости, који осликава сваког од нас.

Та спонтана сарадња краси велика дела и велике личности. Неко наговести: »Могло би бити...«; други дода: »Прича се«; трећи се надовезује: »Било је тако и тако«, а онда последњи већ тврди: »Својим очима сам видео...« Тако се прави историја, фељтон о озбиљним људима.

По мишљењу људи из мог села, моја лењост је била изузетна: олује, буре, муње, громови, ништа није успевало да ме извуче из уобичајене пасивности.

Измишљале су се анегдоте о мојој хладнокрвности и равнодушности. Једном приликом је један љути Мавар са Филипина стао преда ме са исуканим јатаганом, решен да ми одрубљива главу; ја сам га само погледао и зевнуо од досаде.

Нема сумње да су моја дубока лењост, успореност, потхрањивале те приче, то не поричем; они који ме хвале, као и они који ме куде, не би поверовали својим ушима када би чули колико често жалим што сам такав. Што нисам активнији? Што нисам предузимљивији?

Не, напротив. Очигледно је да то сведочи о мојој циничној и неморалној природи; али истина је на првом месту.

Већина људи је веома поносна на своју постојаност, на истрајност у намерама. Они су доследни као челична игла разбијене или зарђале бусоле, и чини им се да је то велика врлина.

Знају куда иду, одакле долазе. Њихов сваки корак на стази живота избројан је и прорачунат.

Ако их слушамо, казаће нам: »Не заустављајмо се да бисмо посматрали море или звезде; не треба се расипати. Чека нас стаза. Ризикујемо да не стигнемо до циља.«

Циљ! Каква обмана! Нема циља у животу. Циљ је тачка у простору и времену, нимало важнија од претходне или потоње тачке.

Вероватно су неизмерно запањени ти обазриви, далековиди и разборити људи када виде како многи, који се не бригну превише о кривинама на стази, бивају ношени крилима судбине истим рутама као и они, и да – ти глупани! – осим што су задовољни када стигну до циља, ако стигну, још и уживају осврћући се лево и десно дуж свога пута, да би гледали излазак и залазак сунца, или како се небо у ведрим ноћима засипа звездама.

Брига да стигнемо до циља све нас испуњава немиром, чак и оне најжустрије, чак и оне најлење, а ја бих, пак, волео још снажније да проживљавам сваки сат, сваки минут, без икакве чежње за прошлошћу, нити зебње због будућности.

Та жеља је последица мог дубоког епикурејства и омиљење ми лењости, што су ми често замерали, а њих, сасвим сигурно, развија и преувеличава морнарски живот.

Море нас збиља уништава и троши, исцрпљује нам машту и вољу. Његова бескрајна једноличност, његове бескрајне промене, његова неизмерна усамљеност, одвлаче нас ка понирању у себе.

Ти зелени таласи што се споро ваљају, та беличаста пена по којој се љуљушкају наше зенице, као да нам заплускују душу и испирају личност, све док не постане потпуно контемплативна, све док се сасвим не стопи с природом.

Желимо да разумемо море, али га не можемо разумети; желимо да нађемо неко објашњење за њега, а не налазимо га. Оно је чудовиште, загонетна сфинга; иако мртво, оно је лабораторија живота, иако непомично, оно је оличење сталног немира. Често се питамо да ли се у њему крије некаква лекција; на тренутак човек помисли да је одгонетнуо његову тајну, да би нам одмах потом његова поука умакла и изгубила се у одблеску таласа и хуку ветра.

Сви, премда не знамо зашто, море поистовећујемо са женом, сви мислимо да му је ћуд нагонска и хировита, загонетна и подла.

У природи, међу дрвећем и биљем, присутна је некаква нејасна сенка правде и добротe; у мору је нема: море нам се смешка, милује нас, прети нам, дави нас, увек хировито.

Ако некога море шчепа у младости, као што је мене, обликује га за сва времена, направи од њега морнара заувек; ко се као дете преда његовој власти чисте душе, девичанског духа, постаје његов роб.

За рибара, неугог и простог човека чије идеје немају упориште у науци, море је тиранин, оно га вара, улагује му се, заводи га, дави га. За јадног морнара море је предмет највећег интересовања, дивљења, разноликости. Ти бедни радници чији је живот стална борба и титански, несразмеран напор, често су срећни, а море, њихов непријатељ море, недокучиво чудовиште, чини им живот испуњеним и срећним.

За нас, морнаре са пучине, море је пре свега рута, готово искључиво стаза. И то каква стаза!

Никада нећу заборавити свој први прелазак преко океана. Једрењак је још увек владао светом.

Какво је то било време! Не кажем да је море онда било боље; не; али јесте било поетичније, тајанственије, непознатије.

Данас се море помало индустријализује; на гвозденом броду морнар тачно зна колико миља прелази и када ће стићи; дани и сати су му избројани...; а некад није било тако; препуштао се случајности, срећи, добром ветру.

У оно време свет је још увек био прилично непознат, још увек су постојале традиционалне руте и огромна нетакнута површина океана којом човек никад није заплочио. Као што путник у пустињи следи трагове свог претходника, и морнар на пучини прати руте древних помораца. Тако би они који су се упутули ка Рту добре наде, чим стигну до Зеленортских острва, скретали ка Бразилу, повинујући се рутини и ветру, и сваки пут тако прелазили Атлантук.

Тада су се координате на већини бродова више нагађале него што су се израчунавале; навигациони инструменти које су углавном користили поморци имали су грешке за читаве степене. Наравно да су се у Лондону и Ливерпулу већ појавили задивљујући секстанти и угломери, али многи капетани нису знали да их користе и пловили су по старом.

Разноликост бродских облика и једара била је незаборавна. Тада су се у лукама још увек видели, осим бригантина и обичних фрегата, турске каравеле, грчкоримске шајке, млетачке пулаке, холандске трабакуле, туниски синдали и тосканске галије.

Још увек су на свету постојали пирати, још увек су крстарили бродови с црним робљем, било је свакојаких врста зла – зар би неко сумњао у то? – и страшних ситуација које су приморавале морнара да се храбро хвата у коштац са њима. Све те опасности распламсавале су машту, повећавале храброст, будиле мисао о борби против зла и победи над њим.

У складу са огромном окрутношћу мора била је и окрутноост његовог слуге, морнара; са суровошћу тог сланог елемента, човекова суровост. У то време морнар би се враћао у свој завичај са минђушом у уху, наруквицом на руци и какадуом или мајмуном на рамену.

Морнар је тада био оличење нечег извандруштвеног, скоро изванљудског; морнар је био биће коме је морал показао нека друга своја лица у односу на остале смртнике.

– Питаће те колико си стекао – говорили би очеви својим синовима који би се одлучили на ту авантуру – а не како си стекао.

И синови би урањали у поноре бурног живота, без двоумљења и обзира. Мајка случајност водила би их својим непознатим стазама; Судбина би, у свом тајанственом калупу, месила те људе и од њих правила неустрашиве поморце, или окрутне трговце црним робљем, смеле истраживаче или трговце Кинезима.

Морал је за те људе био питање географске паралеле. Море је било највећа позорница злочина и насиља.

Данас је море другачије, другачији су бродови, а другачији су и морнари. Од некадашњих отмених јарбола и катарки којима смо се толико дивили, остале су само ове кратке мотке које окрећу бродски точак; од некадашњих сложених маневара ништа није остало.

Некада је једрењак био божанска творевина, као вера или песма; данас, пароброд је нешто што је непрестано под-

ложно корекцијама, као и наука..., машинерија у вечитом усавршавању.

Некада је капетан био мудра особа, тиранин с неограниченом влашћу, човек који је морао да буде довољан сам себи; данас је он стручњак и део бирократије.

Данас машина, нешто конкретно, математички прорачунато, покреће брод; некада је то чинио ветар, нешто хировито, неописљиво, изван нас. »Носимо анђела чувара на платну једра«, горовио ми је дон Сиријако, стари капетан фрегате, веома паметан и веома романтичан човек; »снага нам је у складишту угља«, могао би да каже данашњи капетан.

Угаљ, тај малецки бог, премда користан, заменио је поетска крила анђела чувара кога смо носили на нашим једрима, и променио прилике на мору.

Некада је море било наше божанство, било је хировита и божанствена краљица, охола и окрутна; данас је само жена претворена у нашу робињу.

Ми, стари морски вуци, морнари витезови, славили смо га као краљицу и сада му се не можемо дивити када је постао робиња.

Сигурно, не; море некада није било тако добро као данас, ни тако мирољубиво; али, било је лепше, живописније, мало млађе. Лепота света и мора у великој мери зависила је од рутине и његове непомичности.

Духовна мапа света у то време била је налик на разнобојну карту на којој су се истицали не само јаки тонови него и најблаже нијансе.

Данас се те нијансе губе; свет иде путем који утапа и брише нијансе. Јапанац је данас цивилизовани господин обучен по европски; Полинежанин иде као туриста у Меку, на огромном броду од петнаест тона. Муза прогреса је брзина; оно што није брзо осуђено је на смрт.

Све је то боље, сумња ли неко? Сведочи о развијенијој цивилизацији; али за онога који у мрежњачи ока још увек чува успомену на давнашње море, за њега је модерна збрка тужан призор.

.....

Ох, поносни јарболи и бела једра, прозрачне фрегате са уздигнутим прамцем и маскотом на кљуну брода! Обле трабакуле, стари једрењаци! Како ми је тешко кад помислим да ће те нестати! Дивна сирено, ти што си израњала из модрих таласа и гледала нас својим зеленим очима, више те неће бити!

Ох, дани спокоја! Ох, тренуци доколице!

Сате и сате провео сам у мрежи за лежање и посматрао море, било оно мирно или узбуркано, зелено или плаво, црвено у први сутон, сребрнкасто кад је обасјано месечином и пуно тајновитости под небом осутиим звездама.

III

Морам да говорим о себи

Морам да говорим о себи; у мемоарима је то неизбежно.

Осим апатије и лењости, које су моји сународници из Лусара мало преувеличали не би ли ме представили као чудака, моје особине су још и осећајност и контемплативност.

Волим да посматрам, имам похлепу у очима; сате и сате провео бих посматрајући облак како плови, или поток како протиче. Можда би се, да сам живот провео на копну, у мени развио осећај за музику, као што је случај код многих мојих земљака; на мору се проширио и увећао мој осећај за оптичко.

Често замишљам себе само као две зенице, нешто налик на огледало или камеру опскуру, у чему се одражава природа.

Сем тога, по речима чланова моје породице, гутам романе и приче, радознао сам и волим новости. Али, шта је у ствари радозналост – питам тек да бих се одбранио – него жеља за знањем, жеља да се докучи непознато?

Волим да гледам; а ако ми искрсне нека препрека или опасност на том путу задовољења радозналости, не презам да се ухватим у коштац са њом.

Такође сам и патриота на свој начин. Не знам историју Шпаније, и она ме стварно не занима превише. Кад би ме пи-

тали ко је био Вамба или Атанахилдо*, баш би ме ставили на муке; али, иако не знам ништа, или скоро ништа о историји моје земље, чим бих после дугог пута у даљини угледао оба-лу Шпаније, увек бих био веома узбуђен.

Успомена на отаџбину, а пре свега на Лусаро, на тај кутак баскијске обале где сам се родио и где живим, увек је у мом срцу. Не сматрам да је то нека посебна почаст; немам ту искључивост мештана из мог села. Копно је за ратара, море за морнара. Расправљати о томе шта је боље, једно или друго, мислим да је глупо.

Волим Лусаро; али то што сам се родио у њему, и што моја породица ту годинама живи, не сматрам никаквом својом предношћу.

Мислим исто што и један масон кога сам упознао у Ливерпулу. Тај масон је стигао до тридесет и трећег степена, или четрдесет и трећег, не знам тачно ког; али, до највишег, то знам. У празничне дане тај човек би облачио фрак, везивао масонску кецељу, китио се троугловима и ознакама свог степена, одлазио у своју ложу и враћао се одатле мртав пијан. Код куће су му се сви дивили, а добри господин, који је био веома искрен, казао би ми:

– Отац ме је увео у ложу када сам имао четрнаест година; сада ми је шездесет и пет и стигао сам до највишег степена. Људи мисле да је то огроман успех, а ја, искрено говорећи, не видим у томе никакав успех.

Тај честити масон био је једноставан човек.

Исто као и тај зидар духовног зидарства, ни ја не мислим да је моја породица било какву част доживела што већ дуго живи у Лусару. Истовремено, то ме не спутава да се у свом селу осећам као нигде на свету.

Често сам у својој кабини, пловећи Атлантиком или Пацификом, при помисли на Лусаро, видео јасну слику неког

* Вамба (Wamba) је визиготски краљ, борио се против Франака, одржао XIV концил у Толеду и умро 683. у једном манастиру поред Бургоса, где је провео последње три године свог живота. Атанахилдо (Atanagildo) је такође био визиготски краљ коме су Византинци помогли да дође на престо 551. да би одмах потом кренуо у борбу против свог савезника Византије; умро је 567. године. Ни за једног ни за другог краља не зна се година рођења. – *Прим. прев.*

брда, неког рта, или букове шуме. Видео бих у машти Лусаро како се уздиже изнад мора, са реком која протиче по страни, и видео бих брда на једној њеној обали и кукурузе и храстове на другој.

Тада сам волео да певам, тихо, баскијске песме и поскочице и, док бих тако слушао самог себе, имао сам утисак да ходам улицицама свога села, да осећам мирис сена, да посматрам хриди Исаре о које се море разбија, и прозирно небо избраздано белим облачићима.

Јасно је зашто сам одушевљен Лусаром; ја сам одатле, и одатле је цела моја породица. Сем тога, мој живот се може поделити на два периода: један проведен у Лусару, када ми се догодило све најневероватније и најлепше у животу; други период се одвијао на мору, када ми се није ништа догађало, бар не ништа добро, који сам проживео хладног срца и широм раширених зеница.

Моја породица је из Лусара, и морнарска. Нарочито је по мајчиној линији, међу члановима породице Агире, поморска генеалогичка обилата и непресушна.

Мој отац, Дамјан Андија, такође је био капетан брода. Умро је на мору, у Ламаншу. Једне ноћи, близу енглеске обале, корвета *Мери-Роуз*, којом је заповедао, доживела је бродолом; спасао се само један морнар.

Иако сам био веома мали, прилично се добро сећам свога оца. Био је равнодушан човек и помало подругљив; имао је изражајно лице, сиве очи, орловски нос, кратку браду; колико сам успео да сазнам, вероватно је био тип сличан мени, са истом количином морнарске лењости и досаде; ипак, није био тужан; напротив, имао је снажан осећај за сатиру. Гајио је велико поштовање према људима са севера, Норвежанима и Данцима, с којима је провео део живота; добро је говорио енглески, био је веома либералан и смејао се женама.

Чинило се да је био рођен да се свему подсмева и да само слеже раменима; али његова сатира није била отровна; смејао се без горчине и без једа.

Био је један од оних Баскијаца који одбацују сав свој баласт нетолеранције и фанатизма чим кроче на брод. Упо-

знао је све поноре људске глупости и злобе и знао је на шта се може ослонити.

Моја бака се није добро слагала с њим и подстицала је своју ћерку, моју мајку, да се супротставља свом мужу. Очигледно ју је заслепљивао нагон таште.

Он је, кроз смех, попуштао и моју баку доводио до беса.

Када је мој отац долазио у Лусаро састајао се са осталим капетанима, морнарима и рибарима, и причао са њима, а понекад и певао и галамио са њима по улицама.

Сви који су га познавали кажу ми да је био човек великог срца. Увек ми је било веома жао што нисам стигао да га упознам. Били бисмо добри другови.

Моја бака, доња Селестина де Агире, није волела мога оца; и после много година чуо сам је како прича против њега. Веома је тужно што се злоба неких људи протеже чак и на мртве; али, ко нема бар делић трулежи у својој души?

Разлози зашто моја бака није волела мог оца били су чудни. Мој отац се родио у Елгеји, селу које је такмац Лусару. За моју баку, три и по миље обале између Елгеје и Лусара раздвајају два одвојена света: озбиљност мештана Лусара од дрскости, превртљивости и шупљоглавости мештана из Елгеје.

Други узрок непријатељског става доња Селестине према свом зету био је тај што је моја бака по оцу била кћи швајцарског гвожђара, досељеног у Елгеју.

Доња Селестина је у младости упознала гвожђареву ћерку, када су обе биле неудате и изгледа да се између њих развила велика одбојност.

По мишљењу доња Селестине, крв швајцарског гвожђара ме је упропастила; дућан, са котурима и гуменим лоптама, унео је смутњу у пловидбу озбиљног брода са једрима и сидрима. Бака ми је много пута рекла, кад сам био дете, да сам исти отац. Тада баш нисам могао да схватим страшну оптужбу коју је подразумевала та изјава.

Моја бака је одувек имала скривене велике амбиције, била је поносна на своје презиме и осећала огромну љубав према својим прецима. По њеном мишљењу, породица Агире представљала је врхунске примерке људске расе, а бити по-

морац, пошто је то било најчешће занимање у њеном роду, било је аристократско и отмено занимање без премца.

Доња Селестина је вероватно, на основу њене личне расподеле привилегија, претпостављала да су остале породице у Лусару, сем две или три, рођене као гљиве, у трави, или да су можда њихови припадници извајани од речног муља.

Није било лако убедити моју поносну баку да то да ли ће се, или неће, у XV веку појавити неки Агире у Лусару баш и није од неке превелике светске важности. Доња Селестини је све што се тицало породице Агире било од огромног значаја, и нимало је није било стид да слаже, ако је тако увећавала славу своје породице.

Да је данас жива, како би се добра госпођа згражавала због идеја младог лекара у Лусару! Тај лекар је син једног мог друга из детињства, капетана Хосеа Марије Рекалдеа.

Наш млади доктор се сада забавља мерењем лобања; завукао се у костурницу на гробљу и тамо чепрка, па уз помоћ укопника, пуни сачмом славне лобање наших предака, мери их и чини са њима свакакве враголије.

Рекалде је талентован, био је у Немачкој и зна много; мада ја, искрено говорећи, не верујем превише у његове тврдње.

По њему, бела раса има само два типа: један је округле главе, а други дугуљасте – Каина и Авеља.

Тип округле главе, Каин, жесток је, поносан, немиран, мрачан, рудар, музикалан; тип дугуљасте главе, Авељ, миран је, благ, интелегентан, ратар, математичар, човек од науке. Каин је дивљи; Авељ цивилизован; Каин је религиозан, фанатик, реакционарни поштовалац богова; Авељ је посматрач, напредан, није склон обожавању, он проучава и промишља.

По Рекалдеовом мишљењу ја сам све супротно од оног што је мислила моја бака. Како доктор каже, крв Агиреа ме је покварила; без несрећног утицаја те жестоке расе Каина округле главе, ја бих био човек коме би се дивили; али, та немирна крв испречила ми се на путу.

– Ви сте – обично би ми казао Рекалде – један од правих Европљана у Лусару. Ваш деда, Швајцарац, вероватно је био плавокоси долихоцефал, чист Герман без примеса келтског и алпског типа. Породица Андија је оно најбоље у Елгеји,

најчистији иберски тип. Каква штета што су се укрестили са том породицом Агире округле главе!

– Не брине због тога – одговорио бих му ја кроз смех.

– Да не бринем! – наставио би он. – Да сте ви један од оних дивљака округле главе, као мој отац, на пример, ништа вам не бих ни рекао; али, пошто ви то нисте, саветујем вам да поведете рачуна о својим синовима и ћеркама: ви не сме-те да се жените сподобама округле главе.

Заиста би био врхунац комичног забранити неком да се ожени с добром девојком само зато што има округлу главу; мада ништа мање комично не би било ни противити се неком браку зато што је младожењин или младин деда био обућар или гвожђар. У том погледу млади обично имају бољи осећај него стари, јер једино следе своја осећања.

Ињуре, служавка из моје куће, причала је како је један богати повратник из Америке, из њеног села, бивши трговац робљем, који је био веома незадовољан зато што је његов син желео да се ожени сиромашном девојком, упозорио ту девојку:

– Да сам ја на твом месту, не бих се удао за мог сина. Не заборави да сам ја био трговац робљем и да су у мојој породици неки завршили на вешалима.

– То није важно – одговорила му је девојка. – Хвала Богу, и у мојој породици су неки завршили на вешалима.

Та девојка је стварно знала да одговори.

IV

Кућа моје баке

Моја мајка и ја живели смо у усамљеној кући, на четврт сата од села, покрај друма. То место је било на узвишици, светло, отворено, на чистини.

Кућа је имала балконе на три стране. Са њих је пуцао поглед на цело место, на луку до осматрачнице, и на море. У даљини су се видели чамци када су пристајали и испловљава-

ли, а испред наше куће пролазила је дилижанса из Елгеје, која се заустављала у оближњој крчми.

На средишњој веранди те наше кућице протекле су прве године мога детињства.

У кишне дане, она је више личила на брод него на кућу; врата и прозори силовито су лупали, ветар је фијукао кроз пукотине и димњаке, и цвилео невероватно, док су кишне капи бесно шибале по стаклима.

У кући је живело нас троје: моја мајка и ја, и старица која је била дадиља моје мајке, а коју смо звали Ињуре. Чини ми се да сада видим ту старицу. Била је мршава, спечена, без зуба, лица избразданог борама, ситних, живих очију. Увек се облачила у црно, с повезаном марамом, исте боје, чије је крајеве везивала на врх главе, како обично раде удовице.

Мислим да Ињуре никада није успела да изговори две повезане речи на кастиљанском; али се зато на баскијском изражавала вртоглавом брзином, као да се моли наизуст.

Ињуре је имала једну сестру, Хошепу Ињаши која је била воскарка и жена црквењака. Хошепа Ињаши је живела у старој, црној кући у близини парохијске цркве којој је и припадала. Пошто је црквењак био припрост, воскарка је водила рачуна о ономе што треба урадити у олтару и о боји мисног руха. Стално је гледала у црквени календар. Када сам одлазио у кућу Хошепе Ињаши, са Ињуром, обично бисмо седели у кухињи и од нешто брашна и воде правили мале и велике хостије, на плочи коју смо загревали на ватри.

Моја мајка је скоро цео дан проводила с мојом баком; али није хтела да се пресели да живи са њом, будући да је одлично познавала заповеднички и напоран карактер доња Селестине.

Кућа моје баке звала се Агиреће, што на баскијском значи Кућа породице Агире, и била је, а и даље је, једна од најбољих у селу.

Имала је строг изглед једне од оних древних баскијских камених кућа: црна, с веома испуштеним кровом, низом веома размакнутих балкона, са оградом од кованог гвожђа пуном цветних украса и орнамента; на спрату је било неколико малих прозора и велики грб на углу.

Кућа је била углављена међу чађаве кућерке, у најнижем делу Лусара, окружена завојитим, влажним уличицама.

У време када је у њој живела моја бака, Агиреће је обично увек била затворена, што је стварало утисак туге, помало ублажене мноштвом цвећа које се шаренило по балконима.

Чим би се крочило у њу, осетио би се устајао ваздух и тама који су гушили. Улаз је био окречен плавом бојом и мрачан, огуљених зидова, прошараних флекама од влаге; степениште, од кестеновог дрвета, било је извитоперено и црвоточно; на главном подесту, у ниши, блистала је Богородица насликана на златом украшеној дрвеној плочи.

Кућа моје баке имала је много соба са тапацираним вратима која се никада нису отварала. Те собе, окречених зидова, са откривеним таванским гредима и подовима од великих тамних плоча, временом већ излизаним, биле су празне.

Моја бака и моја тетка Урсула биле су опседнуте манијом да гланцају под, па су га њих две, и још једна девојка, воштиле и рибале све док не би засијао попут огледала.

У дневној соби, а она је била синтеза и сажета верзија најпробранијег у Агирећеу, изглацаност је била светиња. Та соба би се могла назвати олтаром породице; ништа није имало част да се у њој нађе уколико није имало своју историју; столице пресвучене црвеним дамастом, два-три лакирана сточића, огледало, урамљена повеља породице Агире, шкриња... О свакој од тих ствари моја бака, или моја тетка Урсула, могле су да причају пола сата.

Са плафона дневне собе висила је фрегата од слоноваче и ебоноса, са свим својим јарболима, једрима и топовима.

На почасном месту, изнад софе, стајао је цртеж са илуминацијама. На њему је био приказан брод који се борио с таласима, усред буре; капетан је био везан за главни јарбол, и тако издавао заповести, а по узбурканом мору плутале су даске и кофе. Тај брод се звао *Посџојаносџ*, и том фрегатом је дуго заповедао отац моје баке.

Испод цртежа је писало:

Шпанска фрегата *Посџојаносџ*, под заповедништвом капетана дон Бласа де Агиреа, у освит 3. фебруара 1793. годи-

не, на меридијану острва Родриго, на сињем мору С.И. и Ј.И, захваћена ураганом на путу од Маниле до Кадиса, када је изгубила све кокошарнике с крме, сву стакларију, кофе и неколико даски.

Насликао *Антонио де Ишурисар*

Ја сам некад мислио, слушајући сва претеривања моје баке, да та слика има одређену вредност; али сам касније видео да је реч о типичној гравирани из тог доба, на коју се при дну стављало објашњење; она је служила баскијским поморцима као заветни дар који су носили у цркву у Бегоњи, и стављали је пред Богородицу од Гвадалупе или Нашу Госпу из Исијара.

Лево и десно од *Постјојаности* виделе су се две гравире у боји са одговарајућим легендама: »Линијска лађа, шпанска, поглед на крму, из заветрине, док скреће и салутира«, писало је на једној; а на другој: »Шпанска теретна лађа са 112 топова, усидрена, поглед с бока.«

Те две гравире још увек праве друштво *Постјојаности*, на којем стоји мој деда везан за главни јарбол, у тренутку када се заветовао да ће упалити воштаницу Богородици из Роте.

У кући моје баке било је и неколико енглеских гравира, урамљених у оквир од махагонија, које су представљале поморску битку између енглеске фрегате *Еуроџас* и француске *Клоринда*, 1814. године. Било их је три: на првој су се видела два брода како се развијених једара приближавају један другом; на другој је био приказан тренутак отпочињања битке, а на последњој су два брода била без јарбола, у часу кад тону.

Друга слика у боји, која је уживала велико поштовање у кући, имала је у средини нацртану ружу ветрова и око ње све заставе, мале барјаци и бродске регистре, овога света.

Још веће поштовање уживала су два велика скапулара која су мом деди дале монахиње Свете Кларе, из Лусара, а он их урадио у Кадису и носио их на својим путовањима и на пловидби око света.

Моја бака је придавала толики значај овим стварима да сам ја мислио да су оне јавно добро и да су подвизи мога прадеде чувени колико и Наполеонови или Нелсонови.

У дневној соби су се такође налазили и бусола, барометар, термометар, дурбин и неколико избледелих дагеротипија, на стаклу, даљих рођака. Сећам се и једног старинског октанта, огромног и претешког, од бакра, са скалом од кости за одређивање степена.

На конзоли су обично стајале две кутије кинеског чаја, један пехар направљен од љуске кокосовог ораха и неколико великих шкољки, извађених из Пацифика, са седефним спиралним завијуцима, за које се мисли да у себи чувају шум таласа.

Оно што је мене највише узбуђивало и чему сам се највише дивио у целој дневној соби био је пар малих Кинеза који су климали главом, свако у свом фењеру. Имали су веома изражајно порцеланско лице и били су веома отмени и дотерани. Кинез је, шпицастих бркова и косих очију, држао у руци црвено нојево јаје; Кинескиња је имала плаву тунику и у руци је држала лепезу.

Чим би се корачало по поду, двоје Кинешчића почели би љубазно да климају главама у знак поздрава, и чинило се да се такмиче у наклонима.

Кад год би нас пустили да уђемо у дневну собу, дуго бих их посматрао говорећи:

– Бако, сада кажу »да«, сад кажу »не«. Опет »да«, опет »не«.

Моја бака је имала и папагаја, *Пакиџа*, који је успео да научи један дијалог и један монолог.

Питао би сам себе:

Да ли си ожењен, паџиџице?

А онда одговорао:

Ја сам муж своје женице.

У Веракрузу она ме чека.

Његов вечити монолог била је збрка повика које стално слушају лучки папагаји:

На леви бок! На десни бок!

Срећан џиџи! Добро море!

Ваџра! Здраво, Пакиџо!

Ја сам у речима те зелене птичурине осећао некакву иронију која ми је сметала. Ињуре ми је једном испричала како

је, беше томе давно, папагај једног морнара из Елгеје издао свога газду, и захваљујући њему, сазнало се да му је газда био гусар.

Упркос томе што је знао да прича, Пакито ми је био веома антипатичан; никада није хтео да ми одговори када бих га упитао да ли је ожењен, а једном ми је скоро откинуо прст кад ме је кључнуо. Од тада сам био љут на њега, и да сам само смео да га ухватим, накључао бих га першуном, па послао у папагајски рај да тамо брбља. Моја бака је имала и једну музичку кутију, већ стару, са цилиндром пуним бодља, на који се намотавала жица; али била је поломљена и није свирала.

V

Тетка Урсула

Прилично сам касно пошао у школу. Као дечак добио сам ударац у колено и не знам да ли због лечења које ми је одредио сеоски видар – стављао ми је само мелем од брашна и вина – или ко зна чега, али је чињеница да сам дуго патио од болног артритиса.

Можда сам зато негован као болешљиво дете и лекар је саветовао мојој мајци да ме не шаље у школу. Моје детињство је било веома самотно. Имао сам, и то ми је била једина забава, неколико старих играчака које су припадале мојој мајци и мом ујаку. Те играчке које се наслеђују с колена на колено изгледају веома тужно. Нојева барка мог ујака Хуана деловала је веома жалосно; коњу је фалила једна нога; слону, сурла; петлу, креста. Нојева барка је, иначе, више личила на инвалидски дом.

Моја тетка Урсула, старија сестра моје мајке, романтична уседелица, почела је да ме учи да читам. Доња Селестина је била оличење традиционалног духа у породици Агире; тетка Урсула је представљала фантазију и романтику.

Када је тетка Урсула долазила у кућу, обично би села на једну ниску столицу, и причала ми гомилу прича и пустоловина.

У Агирефеу, у својој соби, тетка Урсула је чувала књиге и слике са шпанским и француским гравирама о поморским биткама, гусарима, чувеним бекствима из тамнице и путовањима славних помораца. Мора да су њене књиге стајале у неком подруму, јер су воњале на влагу и на крајевима корица биле црвоточне. У њима је, сасвим сигурно, моја тетка налазила надахнуће за своје приче.

Тетка Урсула је знала да прича о најбезначајнијој ствари тако свечаним тоном да сам био задивљен. Она ми је напунила главу бродоломима, пустим острвима и гусарским бродовима.

Знала је више него већина жена, а пре свега, много више од баскијских жена. Она ми је објаснила да су Баскијци, некад, одлазили у лов на китове у Северно море; да су они открили Њуфаундленд и да су, још у прошлом веку, на бродоградилиштима у Бискаји и Гипускоу, у Орију, Пасахесу, Агинаги и Герники, градили велике фрегате.

Такође ми је, с поносом, причала о баскијским морнарима и капетанима: о Елкану, који је опловио свет; о Окенду, победнику у преко сто батака који, пошто га је у старости победио адмирал Тремп, умро од туге; о Бласу де Лесу, који је имао само једно око и једну ногу, али се стално борио и побеђивао, само с неколико бродова, моћну ескадрилу енлеског адмирала Вернона код Картагене у Америци; о мудром и јуначком Ђуруки, о Ећаидеу, о Рекалдеу, о Гастањетеу. Често би завршавала своје приче овим стиховима из Конђине *Вештинне ѿловидбе*:

*Койном и морем сињим,
комѿасом курс одређујући,
син Баскије беше човек први
који свети је обишао цео.*

И мада ови стихови нису имали никакве везе са оним о чему је причала, због свечаног тона којим их је рецитовала моја тетка Урсула, чинили су ми се прикладним завршетком сваке приче.

У том далеком добу мог детињства, ја нисам познавао друге дечачке мог узраста, сем неколико даљих рођака. Они су живели у Мадриду и долазили су у Лусаро током лета.

Када су они били у кући моје баке, сви скупа смо одлазили на породично сеоско имање, где су нам обично давали суртку. Њу би нам сипала и делила тетка Урсула, а ми, деца, гледали смо да ли би неко добио више, и онда се бунили.

Моји рођаци би причали о позоришним и циркуским представама у престоници; али, истину говорећи, мени њихове приче нису биле занимљиве. Једино ме је привлачило море. Са завишћу сам гледао босоноге дечаке на молу. Било ми је жао што нисам био рибарев син, па да могу да шврљам по насипу и да се играм по чамцима и трабакулама.

Осим библиотеке коју су чинили француски илустровани романи у наставцима, и књига о пустоловинама на мору, тетка Урсула је имала још једну ризницу из које је извлачила узбудљиве приче које су ме опчињавале.

У дневној соби породице Агире, у шкрињи, чувао се, поред осталих старих ствари вредних поштовања, један рукопис, налик на веома дебелу књигу. На предњој корици од пергаментa писало је, већ избледелим црвеним словима: *Историја породице Агире*.

Пошто су скоро сви чланови породице с тим презименом, и они што су се ородили са њом, били морнари и светски путници, да би се објаснила њихова путештвија, на пожутелим листовима биле су уметнуте старе, прилично ретке, поморске мапе. На тим мапама море су симболички приказивали кит који избацује млаз воде, галија и неколико делфина; насељена места су била означена с неколико кућица; планине, шумама, а дивљи предели – Индијанцима с перушкама на глави, луком и стрелом. Било је и карата које су означавале морске струје и ветрове, и цртежа сонди, примитивних бусола и астролаба.

Цела књига се сводила на низ поморских и копнених пустоловних повести.

Тетка Урсула би ставила наочаре и веома пажљиво читала неку од тих прича, уз своје коментаре.

Већину су чиниле кратке приче, писане толико извештаченим стилем да нисам могао да разумем њихов смисао. Једна од најзанимљивијих била је повест о Домингу де Агиреу, званом Баск, који је био члан експедиције Гонсала Химене-

са де Кесаде у време освајања Америке. Доминго де Агире је био очевидац пожара у Ираки, који је изгледа био веома важан догађај, судећи по описима.

Када сам почео да пишем, тетка Урсули је пало на памет да ми издиктира неколико пасуса из велике породичне књиге и још увек, сасвим случајно, чувам непресавијени табак, написан мојом невештом руком, неједнаким словима, где пише:

»Капетан брода Мартин Перес де Ирисар, син Рентерин, кад се вратио у Кадис да натовари галију робом, срео је на пучини француског пирата Жана Флорина, чије име је уливало страх у кости свима који би испловили. Надмени Француз је имао два брода крцата оружјем. Кога год би пресрео на мору, одрасле или младе људе, мушкарце или жене, опљачкао би до голе коже; тако је постао веома богат.

»Чим је угледао галију капетана из Гипуское, Француз ју је напао жестоко, али се Ирисар храбро бранио са свога брода. На обе стране потекле су реке крви и, после окршаја, Мартин Перес де Ирисар је заробио Жана Флорина, сву његову посаду, и његове бродове.

»Међу пиратима је било тридесет мртвих, а рањених преко осамдесет. Жан Флорин је понудио двадесет хиљада сребрњака капетану Ирисару за свој откуп; али његова понуда је била узалудна, јер мудар и частан човек више воли своју част него сав новац овога света.

»Са деведесет заробљених људи и два заплењена брода, капетан Ирисар вратио се у Кадис, како је доликовало његовој честитости.

»Цар дон Карлос, наш господар, наредио је да се Жан Флорин, пират, обеси и да капетан Мартин Перес де Ирисар стави на свој грб победничку галију и заставу, за вечни спомен на ту битку.«

Сећам се да док сам писао то што ми је тетка диктирала, постављао сам јој разна питања о животу и обичајима пирата и, упркос томе што је она настојала да преувелича одвратност тих витезова судбине, мени се чинило да бити пират, пленити бродове и отимати им благо, а онда га закопавати на неком пустом острву, мора да има много дражи.

Научио сам да читам и пишем уз све те приче и породичне авантуре. Чудно: скоро увек је постојао неки Агире авантуриста за кога се не зна како је скончао. Један је остао међу Индијанцима, за другог се каже да је постао пират.

Као да нека кобна судбина прогања поједине чланове наше породице, кроз време и нараштаје.

VI

Лопе де Агире, издајник

Многим капетанима, морнарима, авантуристима и свештеницима бавила се та породична књига; али, међу свим тим причама најнеобичнија, најбесмисленија у оквиру своје стварности, била је прича о Лопеу де Агиреу, Лудаку, званом још и Лопе де Агире, Издајник.

Неколико пута сам прочитао невероватне пустоловине тог човека, које су у рукопису биле потанко описане.

Доминго де Синкунеги, аутор *Историјских усјомена из Лусара*, упорно ме је молио да погледам по свим ћошковима Агирећеа не бих ли пронашао стари рукопис; али, књиге нигде нема; сасвим сигурно се, после смрти моје баке, изгубила; можда је неком од морнара који сада живе у тој старој кући послужила да њом потпале ватру. Оно што Синкунеги износи у својим *Усјоменама из Лусара* узето је из историје Перуа и Венецуеле.

Из његових *Усјомена* преписујем ове податке како бих бар донекле дочарао лик о свом страшном претку:

»Лопе де Агире рођен је у првој трећини XVI века, и био родом из Бискаје. Не зна се из ког места. У XVI веку појављују се три важне куће Агиреа: једна у Ојарсуну, друга у Гавирији и трећа у Навари.

Лопе де Агире је вероватно био из једне од тих кућа.

Половином XVI века Лопе је дошао у Перу и учествовао у побуни Гонсала Писара. Једно време се повиновао њего-

вим заповестима, а онда га је издао и починио против својих некадашњих сабораца дела нечувене окрутности.

Лопе је био немиран и прек, тврдоглав и ружан. Био је осуђен на смрт током једне побуне, али је успео да побегне и постао кротитељ коња. Добро занимање да стави на проверу своју дивљу енергију. Лопе је међу војницима био познат по надимку Агире Лудак.

Године 1560. вицекраљ дон Андрес Уртадо де Мендоса поверио је задатак баскијском капетану Педру де Урсуйи да са својом експедицијом испита обале реке Марањон у потрази за златом. Лопе је био један од главних заповедника.

Једне ноћи, немирни Агире подстакао је на побуну војнике учеснике експедиције, и лично је профирцао бодежом капетана Урсуйи и његову дружбеницу, Инес де Атиенсу, која је била кћи конкистадора Бласа де Атиенсе.

Лопе је убио и поручника Варгаса и издао проглас побуњеницима који су га следили. Побуњеници су прогласили Фернанда де Гусмана за генерала и принца Перуа, а Лопеа де Агиреа за фелдмаршала.

Када је Гусман приговорио Лопеу због његове безразложне окрутности, дивљи Баскијац, који није дозвољавао приговоре, одмах му се осветио тако што га је убио, а затим починио низ злочина.

Ставивши се на чело својим људима, који су му се из страха повиновали (обесио је осморицу, јер му се чинило да му нису довољно одани), спустио се низ Амазон – месецима је пловио бескрајним током те огромне реке – и стигао до Атлантика.

Лопе је имао само бродове који су једва могли бити од користи за речну пловидбу; али, он није признавао препреке, па је запловио океаном. Лопе де Агире био је права мушкарчина.

Издржао је на својим лаким бродовима, на пучини у близини екватора, две страшне буре, а онда је пловио дуж обала Бразила, Гвајане и Венецуеле.

Где год би пристао, Лопе је пљачкао и пустошио луке, па лећи све пред собом, ношен махнитошћу и лудилом.

Фратар са његове флотиле дозволио је себи да посаветује, односно, да замоли свог капетана да не буде толико окру-

тан. Агире га је смирено саслушао, и смирено наредио да га обесе.

Осећајући, можда, грижу савести у свом отврдом срцу, позвао је једног мисионара из Параѓагуе, да му се исповеди; и пошто добри свештеник није хтео да га разреши грехова, наредио је да га обесе, вероватно да би правио друштво оном обешеном фратру.

Авантуристе који се нису довољно повиновали његовој личности, сналазила би иста судбина.

Од четири стотине особа које су испловиле са Урсуом, Лопеу је преостало само сто педесет, и од њих су многи, из дана у дан, дезертирали.

Када је Агире видео да је остао без неопходне посаде, спалио је своје бродове, а онда се са Ђерком и неколико верних другова склонио у близини Баркисимета, у Венецуели.

Тамо је у дивљини, у једној напуштеној кући, Агире написао меморијал Филипу II, правдајући своју пустахијску нарав, а да би свом документу дао већу снагу, потписао га је одважно, цинично и бесмислено:

*Лоје ге Агире,
издајник.*

Краљеве трупе, скупа са неколико Агиреових дезертера, направиле су обруч око баскијског капетана као око дивље звери, како би га убиле.

Сломљен, опкољен, када је видео да је неповратно изгубљен, Лопе је извадио бодеж и до дршке га зарио у срце своје кћери која је још била девојчица.

– Нећу – казао је – да постане покварена жена, а ни да је сутра неко назове Ђерком Издајника.

Потом је наредио једном од својих верних војника да испали у њега метак из кремењаче.

Војник је послушно пристао.

– Слаб хитац! – узвикнуо је Лопе после првог пуцња, видевши да му је метак просвирао изнад главе.

И када је осетио, после другог пуцња, да му је зрно продрло у груди и да му одузима живот, повикао је, кличући свом убици са дивљачком радошћу:

– Е, овај је прави!

Лопе де Агире је заиста био права мушкарчина.

Када је умро, одрубили су му главу а тело рашчеречили; лобању су сачували у цркви у Баркисмету, у гвозденом кавезу.«

То је све што је записао Синкунеги у својим *Историјским усјоменама из Лусара* и, мање-више, то све пише и у књизи у бакиној кући, мада уз више детаља и коментара.

Док сам читао о тим Агиревим пустоловинама имао сам помало исти утисак који на децу оставља Гињол када млати жандара и веша судију. Упркос његовим злочинима и окрутности, Лудак Агире био ми је готово симпатичан.

VII

Сахрана мог ујака Хуана

Догађај из детињства који ме је дубоко потресао била је сахрана мог ујака Хуана де Агиреа.

Дуго је била тајна место боравка старијег брата моје мајке, све док се није сазнало да је умро.

Уверио сам се, оном дечјом проицљивошћу, да у мојој породици постоји некаква уздржаност када се помене ујак Хуан; ни моја мајка, ни њена сестра Урсула, ни моја бака нису желеле да причају о несталом брату и сину, и та мистерија и уздржаност распаљивале су моју машту.

Наша служавка, Ињуре, која је била веома сујеверна, са сигурношћу ми је тврдила да ујак Хуан није умро.

– Па, где је онда? – питао сам је.

– Далеко одавде.

– А зашто не дође?

– Не може да дође.

– Али, зашто?

На крају, и после великих упозорења да ништа не кажем мајци, Ињуре ми је казала да је Хуан постао гусар, да су га одвели у затвор у Енглеској где су му ставили ланце на ноге,

а на леђа утиснули нека слова усијаним гвожђем. Зато, иако је био жив, није могао да дође у Лусаро.

Ињурина прича ме још више узбудила и распалила ми машту до крајњих граница. Ноћу сам замишљао ујака, нагог, у затворској ћелији, како јадикује, и у машти видео жиг на његовим леђима који је језиво упадао у очи.

У то време, да би се у мени још јаче утиснула успомена на ујака, обављена је његова сахрана у Лусару. Моја бака је наводно од конзула неког ирског града добила писмо у којем су јој јавили да је Хуан де Агире умро. Али, да ли је то била истина? Ињури ми је отворено рекла да није.

Веома јасно се сећам дана када је сахрањен; толико ми се урезао у памћење!

Мајка ме је у зору пробудила; она је већ била у црнини; ја сам се брзо обукао и нас двоје смо, заједно са Ињури, изашли на пут.

Било је јесење јутро; село је почињало да се протеже, измаглица се дизала врх брда Исара, а из луке је, лагано, испловљавала галија.

Стигли смо у Агиреће; ту смо се кратко задржали, а онда смо се сви, моја бака, тетка Урсула и моја мајка, обучене у дубоку црнину, и ја са служавком Ињури, упутили ка цркви.

Високи брод цркве био је мрачан и пуст; на средини, испред главног олтара, воскарка и црквењак прекривали су одар црнином; на поду су се назирали неки предмети, дрвени калупи за прављење воштаница, корпе с црном чојом.

Бака, мајка и тетка пришле су воскарки и њих четири су ишле с краја на крај, сређујући неке ствари.

Ињури је хтела да ја седнем на неку од клупа тик уз ковчег, где је требало да се сместе ожалошћени рођаци; али, ја сам се плашио да ту останем сам.

Ишао сам за мајком, држећи се за њену сукњу, због чега она није могла ништа да уради, све док није дошао стари Ирисар, у црном оделу и с цилиндром, па сам морао да седнем с њим на средњу клупу.

Полако су почеле да улазе жене у црнини, клекнуле би, простирале црну чоју по поду, одмотавале жуту воштаницу, а онда је запалиле.

Велике воштанице на главном олтару почеле су да горе и обасјан њиховом светлошћу, синуо је китњасти ретабл, позлаћен, изувијан, са соломоновим стубовима и начичканим гроздовима.

Горе, са свода цркве, висио је једрењак који се благо њихао, као да је пловио ка златном одсјају што је светлуцао на главном олтару.

Зачуло се звоно; народ је пристизао, прво један по један, а онда у мноштву; две клупе, намењене рођацима и пријатељима, попуниле су се, и почела је миса.

Ја сам био уплашен; знао сам да у ковчегу нема никог, али ми се стално чинило да се унутра шћућурио ујак Хуан, све са ланцима око ногу и срамним натписом на леђима.

С времена на време огласиле би се оргуље, и њихов складан звук дизао се до свода цркве. Ја сам шврљао погледом на све стране, иако ме је стари Ирисар опомињао да будем побожнији.

Какав жар се видео на лицу тих жена! Клечећи на црној чоји, молиле су се свим срцем. Неке од њих биле су удовице капетана и бродских pilota, па су, сетивши се свог човека којег је море прогутало, јецале.

После мисе, свештеник се окренуо ка верницима и читао молитву за покојника и за све сахрањене у океану.

Тада су се јецаји појачали.

Онда је свештеника пришао одру да би читао респонзоријум и неколико пута га пошкропио светом водицом.

Ја сам био ужасно уплашен. Када смо изашли из цркве, бледо сунце је обасјавало атријум. Ирисар и ја смо стајали на вратима. Све жене, главе прекривене црним капуљачама, пролазиле су испред нас у процесiji и кренуле ка бакиној кући, а за њима су излазили мушкарци, господа са цилиндром, морнари и рибари, у сукненим оделима, са рукама у џеповима.

Увече ми је Ињуре опет потврдила да мој ујак Хуан није умро. Ја ћу га видети, кад тад.

И ја сам прихватио њено уверење. Био сам сигуран да ћу једног дана угледати господина који личи на морнара из књига моје тетке Урсуре, са зулүфима, високим чизмама, у

фраку, и са шеширом од каучука, са тракама. Разговарао бих са тим господином и сазнао да је то мој ујак Хуан.

Дуго ме је узнемиравала тајна о Хуану де Агиреу, а са том тајном повезивао сам сахрану у цркви, и облаке тамјана у ваздуху и једрењак што је висио са свода, који као да је пловио ка златним пламеновима са главног олтара...

Сличан утисак тајновитости изазивало је у мени празновање Божића. Тих дана ваздух, светлост, све, баш све ми је изгледало другачије.

У Агирефеу је била традиција да се у једној соби у приземљу направи приказ Христовог рођења. Полулуда старица Курики, у сукњи на цветове и са белом током на глави, имала је задатак да објасни шта се збило у Витлејему. У руци је држала штапић којим је упирала у јунаке, и деф на којем је себе пратила када је певала божићне песме. Свирала је две-три једноличне мелодије и певала некокико стихова с једном римом. Међу фигурицама које су приказивале Христово рођење била је и једна јадница, која је сигурно представљала неку будалашицу. Сећам се песмице коју јој је упућивала Курики. Гласила је:

*Orra Mari Domingui
Beguir orri
Gurequin naidubela
Belena etorri.*

(Ено је тамо Мари Доминги. Погледајте њено лице! И она хоће с нама у Витлејем.)

И Кирики би наставила:

*Gurequin naibadezu
Belena etorri
Atera bearco dezu
Gona zar hori.*

(Ако хоћеш с нама у Витлејем, мораш пресвући ту стару сукњу.)

Публика, састављена од рибара и деце, величала је те натуралистичке детаље.

Курики се на дан Света три краља враћала својој позорници у Агирећеу, са белом капом и бронзаном круном, да пева друге песме.

Тог дана би неки пастири сишли с планине и, уз дефове и бубњеве, певали пред кућама божићне песме продорним, промуклим гласом.

Ако би им газдарица дала који новчић, онда би јој кроз песму рекли да личи на Богородицу; а ако им не би дала ништа, оптуживали би је да је стара вештица.

VIII

Дечји несташлуци

Толико су ми причали о злочестом понашању дечака, да сам у школу отишао као јагње које воде на клање.

Био сам спреман да се, као Мартин Перес де Ирисар, борим против сваког Жана Флорина који би ме напао, мада баш нисам имао неку снагу.

Учитељ ме је у почетку ставио међу понављаче, због чега ме је прилично било срамота; ипак, убрзо сам прешао у разред својих вршњака.

Учитељ дон Иларио био је стари Кастиљанац који се свим силама трудио да нас научи да добро говоримо и пишемо. Мрзео је баскијски језик као личног непријатеља и мислио је да говорити као у Бургосу или у Миранди де Ебро човеку даје такав осећај супериорности да би свака разумна особа, пре него што научи како да зарађује или да живи, требало да научи правилан изговор речи.

Нама дечацима је деловало смешно што дон Иларио придаје значај шпанским темама. Уместо да нам прича о Рту добре наде или о Њуфаундленду, говорио нам је о виногради-ма у Ару, о житници у Медини дел Кампо. Ми смо га се плашили и презирали га истовремено.

Њему је било јасно да не волимо све оно према чему је он гајио наклоност и инстинктивно је на то одговарао мржњом према баскијском народу и свему баскијском.

Имао је обичај да нас бесно истуче.

Мене је од шибе често спасавала препорука моје мајке да ме не туче, јер сам још увек био болешљив.

Схвативши корист коју могу да извучем из своје болести, правио бих се да осећам бол у грудима, или у стомаку, како бих избегао казну. Много пута сам се спасао батина; али, изгубио сам глас јаког момка. »Овај момак није ни за шта«, говорили су за мене; чак и данас то мисле.

Данас се смејемо када се сетимо дечјих безобразлука; али, ако се у машти вратимо у то време, схватамо да су први дани у школи били једни од најмрачнијих и најтужнијих у животу.

После су дошле туге и невоље; ко их није имао? Али је осетљивост тада већ отупела; човек је тада већ научио да влада својим нервима као што кормилар влада бродом.

Да. Није лако људима из мога времена да се, враћајући се у мислима у доба детињства, са љубављу сетимо школе и учитеља који су нам загорчали прве године живота.

Тај утисак хладне и влажне школу, где се ноге коче, где детету, а да оно ни не зна зашто, бивају упућене строге речи, грдња и казне, тај утисак је један од најружнијих и најодбојнијих у животу.

Баш чудно; оно што је схватио дивљак – да дете, као слабије, као нежније биће, заслужује више бриге, па чак и више поштовања него одрастао човек, није схватио цивилизован човек, те онај ко није храбар да повреди одраслу особу мучи дете, уз дозволу његових родитеља.

То је једно од многих варварстава онога што се назива цивилизацијом.

После неколико дана пошто сам кренуо у школу, склопио сам пријатељство са двојцом дечака који су ми до данас остали пријатељи: Хосеом Маријом Рекалдеом и Домингом Селајетом.

Хосе Мари био је син Хуана Рекалдеа, званог Храбри. Тако су звали његовог оца јер је неколико пута показао изузетну храброст; Хосе Мари је кренуо његовим путем: био је срчан и храбар.

Други дечак, Доминго Селајета – звали смо га Ћомин – био је син токара и продавца бродских котурова.

Ћомин се истицао својом живошћу и духом. Његов отац био је посебан тип, енергичан човек снажног и помало мргудног карактера, који је проналазио чудне разлоге за своје одлуке.

– Зашто се опет не ожените, Селајета? – питао би га неко.

– Не и не. Зашто бих? Морао бих да направим већу кућу, а то ми не одговара.

Једном су хтели да га изаберу за одборника, али он се свим силама успротивио томе.

– Али, човече, зашто нећеш да будеш одборник?

– Боље ме убијте – казао је – него да ме натерате да носим сако са ластиним репом.

Тај сако који је Селајета мрзео из дна душе био је фрак и у одређеним свечаним приликама у Лусару обичај је да га носе одборници.

Селајета, отац, упркос својој необичној ћуди и грубости, био је човек напредних погледа; волео је да се претплаћује на романе у наставцима, пре свега да би их читао његов син.

Током првих месеци школе мајка је слала Ињуре да ме сачека на изласку, и мада добра старица није била превише строга према мени, морао сам да идем поред ње, док су моји другови ишли сами, куда су хтели.

После много молби и буђења, стекао сам слободу да одлазим у школу и враћам се из ње без надзора и пратње. Мајка ме је упозорила да могу ићи којим хоћу путем, сем уз мол, што је било исто као да ми је рекла да могу ићи свуда, али никуда.

Упркос њеном упозорењу, чим бих изашао из школе потрчао бих ка степеницама на молу.

Други дечаки, углавном из копнених породица, односно оних које живе на сувом, како кажу у Лусару, више су волели да играју пелоту*; ми из морнарских породица, у које смо спадали Рекалде, Селајета и ја, одлазили смо до мора.

Гледали смо бродове како упловљавају и испловљавају; гледали смо дечаке који су голи скакали у воду на рту Кај

* Пелота је типична баскијска игра, нека врста тениса. Лопта се не пребацује преко мреже него одбија о зид, палицом, рекетом, а често и голом руком. – *Прим. прев.*

Лусе и пецароше који су стрпљиво забацивали удице. Пецароши су нас познавали.

Какво је то било изненађење када би се на удици појавила хоботница са својим буљавим, округлим и глупим очима, са кљуном као у сове и својим језивим пипцима пуним брадавица! Ништа мање узбуђење није било ни када би се појавила смотана једна од оних великих јегуља што су се храбро бориле за живот, или морска жаба, надувена, црна, стварно одвратна.

Када нас нико није гледао спуштали бисмо се низ ужад и вршљали по трабакулама и баркасама, и скакали с чамца на чамац.

У тој дечјој независности брзо се осваја терен и ја сам на свом путу толико муњевито напредовао, да сам за кратко време уживао у потпуној слободи.

Често сам са Селајетом и Рекалдеом бежао са часова. Дон Иларио, наш учитељ, слао је поруке кући јављајући мојима да тог и тог дана нисам био у школи; али мајка ми је увек правдала изостанке, и пошто је видела да постајем здрав и снажан, гледала ми је кроз прсте.

Недељом и радним даном када не бисмо отишли на часове ишли смо до пешчане обале, скинули бисмо чизме и чарапе и газили боси.

Захватили смо морску пену, скупљали шкољке, »дршке ножа« како их овде зовемо, и каменчиће, црне, жуте, ружичасте, углачане и сјајне.

У сумрак би по обали скакале ваши, а округла уста каталена испуштала би балончиће ваздуха када би преко њих прешао талас са својим танким слојем воде.

Понекад бисмо чак успели да видимо мекушца кога на баскијском зовемо *deituba* и за кога се не знам зашто каже да има обичај да самог себе угуши. Да бисмо га натерали да изађе из свог склоништа треба унутра убацити мало соли.

Селајета је имао највише среће у открићима; он би пронашао морску звезду, или ретку шкољку; он би угледао хоботницу међу хридима, или делфина како плива између таласа. Увек је свуда њушкао и у све забадао нос; отац га је због те жеље да све сазна називао карабињером.

Мајка је почела да ме пушта да недељом шврљам са друговима, пошто би ми претходно одржала говор пун савета и упозорења.

Будући да је тада цео дан био пред нама, нисмо се задовољавали одласком на пешчану плажу; пели смо се на Исару, а онда се спуштали низ оближње стене.

Када смо се већ навикли да ходамо по хридима, плажа нам је деловала досадно и незанимљиво.

Практичан циљ наших путовања по стењу био је да сакупљамо оне велике, тамне морске ракове које овде зовемо *carramarros*, а неки их зову гранцигула или рак самац.

Брдо Исара, на чијој се једној падини пружа Лусаро, чини неку врсту полуострва које одваја улаз у луку од, иако малог, ипак прилично широког затона, на чијим се крајевима налазе два рта: Рт светионик и Обала душа.

Брдо Исара је избочина од шкриљца, који чине нагнуте камене плоче, нагрижене таласима. Те камене плоче разлиставају се као странице отворене књиге и спуштају се у море у виду црних, камених гребена које стално шиба немирно море, а завршавају се високом црном хриди, тајанственог изгледа, која се зове Фрајбуру.

Када бисмо ишли на наше излете обично бисмо се нашли рано ујутру на молу, одатле бисмо прошли испред самостана свете Кларе, а онда се пели једном стрмом улицом са четирипет степеништа и избијали на друм који је водио између башти. Затим бисмо прошли кроз кукурузишта и винограде и стизали на врх брда, на камениту зараван где су расле папрат и букве.

На врху Исаре некада је вероватно био положај неке батерије; још увек се видела поплочана земља с каменим бедемима и постолјима за топове. У близини је била пећина пуна шибља, по којој смо често волели да њушкамо.

Ту рупу су очигледно некада издубили војници батерије да би се склонили од кише, док је нама она служила да изигравамо Робинзоне.

Стари Јуруменди, необичан измишљач маштовитих прича, казао је Селајети да је та пећина била јазбина у којој се скривала велика крилата змија, чувени баскијски змај Еган-

сугија. Та змија је имала канце као у тигра, крила као у орла и лице старице. Излазила је ноћу и чинила зла, пила крв деци, а њен дах је био толико убитачан да би намах сваког отровао.

Откад смо за то сазнали, пећина је почела да нам улива некакво страхопоштовање. Ипак, упркос свему, ја сам предложио да запалимо шибље у њој. Ако је Еган-сугија унутра изгореће, а ако није, онда се ништа неће десити. Рекалдеу се моја идеја није допала. Тако се празноверја учвршћују.

Врх Исаре деловао је моћно. Самом ивицом изнад мора водила је камена стаза дуж стрме литице чије је подножје било шупљикаво, сачињено од разуђених стена. Таласи су продирали у пукотине шкриљаца, у срце брда, а онда искакала бели и пенасти, налик на снежне водоскоке.

Неки дечаки нису смели да се нагну и погледају доле, због страха од вртоглавице; мене је, пак, привлачио поглед на тај понор.

Доле, на појединим местима, степенасто камење градило је неку врсту амфитеатра. По клупама тог природног колосеума, у време осеке, остајале би округле, бистре барице, сјајне зенице у којима се огледало небо.

Јурумнди је тврдио, по речима Селајетеа, да су те степенце направљене како би сирене одатле могле да гледају трке делфина и борбе морских чудовишта којих има у изобилју у узбурканом морском царству.

Зелена и бела вода бесно је скакала између камења; таласи су се разбијали у кишу пене и надирали попут стада дивљих коња, с гривом која се вијорила на ветру.

У даљини, на пола миље од обале, попут страже тих гребена, уздизала се стена драматичног изгледа, Фрајбуру.

Рибари су причали да преко пута Фрајбуруа, у брду Исара постоји пећина, огромна и тајанствена шпиља.

Кад се прође тај део, Исара има изглед пресеченог глатког гребена, од црног камена, прошараног белим и црвеним жилама, у чијим пукотинама и заравнима је расло дивље жбуње и коров.

Ту је море веома дубоко и мање узбуркано него испред гребена.

Када се сиђе путем види се Обала душа, између Рта светионик и другог удаљеног рта. На пешчаној плажи уздизале су се зеленилом прекривене дине, а из димњака разбацаних кућица места Исарте повијао се дим.

Близу Рта светионик скретали бисмо са пута и завлачили се по стенама. Било је ту рупа величине димњака које су водиле до мора. У некој од тих провалија пиркао је ветар и њихао цветиће на улазу; у другима се јасно чуо хук таласа.

Скакали бисмо с хриди на хрид и тако стизали до најудаљенијих стена; а када би надлазила плима морали смо да трчимо, бежећи испред таласа, а понекад и да се изујемо и загазимо у воду.

У време осеке, међу стенама прекривеним лишајевима, виделе су се мирне локве воде које је море, повлачећи се, заборавило. Сате и сате провео сам пиљећи у те барице. И то са каквим занимањем! И каквим одушевљењем!

Испод бистре воде видела се нагрижена стена, пуна рупа, прекривена шкољкама. На дну, између зелених лишајева и разнобојних каменчића, појављивали су се црвени морски јежеви чији би се нежни пипци грчили чим бисмо их дотакли. На површини је пливао бусен морске траве која би после нартапања у води личила на гранчицу сребрних влакана, а нашло би се и галебово перо или комад плуте. Ту и тамо би понека сребрна рибица пројурила попут стреле, крстарећи маленим океаном, а повремено би и велико чудовиште тог маленог мора, рак, изашао из свог скровишта и подмукло милио постранце, док би огромним оком испитивао своју територију у потрази за жртвом.

Неке од тих барица имале су канале, и тако биле међусобно повезане, а имале су и мале и велике затоне; посматрајући их, замишљао сам како вероватно исто тако, само у огромним размерама, изгледају светски океани.

Волео сам да седим и на окукама хриди где су се гомилале алге и сушиле на сунцу; оштар мирис мора опијао ме је и узбуђивао, као арома врхунског вина.

Сати међу хридима пролетели би нам за тили час; скоро увек сам каснио кући.

Било је и недеља, и то многих, када би нам време покварило расположење; падала би страшна киша и мајка ме не би пустила да изађем. Тада бих ишао са њом у Агиреће, ручали бисмо у бакиној кући и тамо проводили дан. Каква гњаважа!

Дошле би неке угледне госпође, међу њима су биле и две-три удовице капетана и бродских pilota, и предвече би се пила топла чоколада.

... А ја бих слушао непрестано ћеретање, на баскијском, пријатељица моје баке, и очајан гледао у кишу, која је падала једнолично и без престанка, и чуо буку воде која се у млазовима сливала из олука на плочник.

IX

Јуременди, сањар

У моје време, дугачки мол у Лусару, који се на баскијском зове Кај Лусе, није био толико широк ни тако добро поплочан као данас; имао је мали зид и, уместо лукобраном, завршавао се хридима.

Целом дужином мола, и онда и сада, налазе се рибарске куће са балконима, прозорима и дрвеним галеријама, украшене окаченим рубљем, црвеним мајцама, плавим чарапама, жућкастим кабаницама, разапетом мрежом и плутом.

У тим кућама увек има простртог рубља, на шта, делимично, утиче нагон за чистоћом тог рибарског света, а делимично, и то што се рубље натопљено морем споро суши.

Међу кућама дуж мола Кај Лусе, некада, као и сада, било је неколико складишта угља и низ таверни у којима су се рибари окупљали, а окупљају се и данас, да пију и причају, и кроз чија се једина врата, нарочито недељом, шири мирис пржених сардела, туњевине куване с луком, и звуци хармонике.

Чувене таверне биле су *Телеской*, *Леја Сирена*, *Холанђанин*, *Goizeco Izarra* (*Јушарња звезда*), а свакако најчувенија

је била таверна Хошеа Рамона, позната као *Guezurrechape de Cay lise*, или, у преводу, *Лејло лажи*.

На том молу, на неколико корака од *Лејло лажи*, имао је своју радионицу Селајетин отац. У прозору своје куће, претвореном у излог, поређао би дрвена витла, фењере, штапове за пецање, појас за спасавање...

Селајетин отац радио је за токарским стругом са својим шегртом, и док би он токарио, на праг врата поседало би неколико његових пријатеља, да чаврљају с њим.

Ја сам се зближио са Ђомином Селајетом. Ђомин је био веома спретан и веома стрпљив. Успео је да припитоми младунче галеба, па се птица, кад је порасла, тукла са свим мачкама у комшилуку. У данима када је беснела олуја скривала се у неку мрачну рупу и одатле не би излазила све док се време не би смирило.

Селајета се, као и ја, одушевљавао пустим острвима и гусарима, и пошто је био талентован, цртао је мапе бродова у којима ћемо нас двојица пловити, и непознатих острва, где бисмо примењивали Робинзоново знање.

Наша склоност ка авантурама, у којој је пулсирао баскијски атавистички немир, још више се повећавала слушањем Јурумедијевих прича, старог сањара Јурумедија, бродског пилота, пријатеља и сталног саговорника Селајетиног оца.

Еустасио Јурумеди је пропутовао много; али био је сањар коме су његове маштарије помутиле разум. Сви ми имамо збирку лажи које нам служе као уточиште од хладноће и туге у животу; али Јурумедијево уточиште било је мало претерано велико.

Јурумеди је био огроман човек, широких леђа, великог трбуха, огромних шака које је увек држао у џеповима панталона, а панталоне само што му нису спале, тако их је ниско опасавао.

Имао је лепо лице, отмено, румено; седу косу, веома плитке залиске и ситне, сјајне очи. Одећа му је била веома чиста; лети је носио одело од плавог платна, које је од силног прања избледело, а зими сако од дебеле црне чоје, који је сигурно био искрпљен као стара трабакула. Носио је плетену капу са кићанком на средини. Био је нежења, живео је

сам са старом газдарицом, много је пушио лулу, клатио се у ходу и носио је златну минђушу у облику алке у уху.

Јурумнди је чинио део посаде на броду који је превозио црно робље; пловио је на пљачкашким француским лађама и провео неко време у тамници осумњичен за пиратерију. Јурумнди је био морски вук. Атлантик га је познавао од Исланда и Лофотских острва до Рта добре наде и рта Хорн. Знао је шта су буре на Пацифику и тајфуни у Индијском океану.

Јурумнди је видео много тога, али је више волео да прича о ономе што је измислио него о ономе што је видео.

Ћомин Селајета и ја смо били луди за његовим причама.

Причао нам је како су на дну мора, као на земљи, шуме, ливаде, пустиње, планине, вулкани, корална острва, потопљене лађе, неизмерна блага и водено небо скоро исто као наш небески свод.

Свему томе, што је деловало прилично истинито, додавао је најбесмисленије измишљотине.

– Понекад се – причао је – море подигне и буде као зид, и у средини се види рупа која као да је пуна бисера. Људи кажу да ако човек уђе у ту рупу може да хода као по земљи.

– А где води та рупа? – питао би неко, нестрпљив да чује истину.

– То се не сме рећи чак и ако се зна – озбиљно би одговарао Јурумнди. – Али неки тврде да се унутра може видети жена.

– Сигурно нека сирена – додао би Селајетин отац, иронично.

– Ко ће то знати! – одговорио би стари морнар.

Увек када је Јурумнди причао о себи, чинио би то као да је реч о неком са стране, причао би у трећем лицу. Рецимо: »Онда је Јурумнди схватио... Онда је Јурумнди рекао то и то...«

Изгледа да је гајио извесну сумњу по питању своје личности.

Јурумнди је имао неизмерну машту. Он је био највећи измишљач митова и легенди кога сам упознао у животу. По њему, иза брда Исара, мало даље од Фрајбуруа, постоји у мору понор без дна. Он је често тамо бацао олово, али оно ни-

када није дотакло ни пешчано ни каменито дно. Онда би му неко рекао да му је сигурно сонда била кратка; али, Јуруменди је тврдио да чак ни ужетом од сто миља не би дотакао дно.

О шпиљи подно Исаре, преко пута Фрајбура, није хтео да прича нити да потанко набраја хиљаду чуда и натприродних појава којих је пуна; само би рекао да ако човек уђе у њу, изашао би из ње потпуно луд, наравно, ако би уопште успео да изађе. Страшне се ствари тамо дешавају. Довољно је рећи да шпиља врви од сирена, једнорога и морских коњица који тамо лете као муве, и да је она тајанствено станиште цина чије су очи као крв црвене.

Тај цин је вероватно брат, или бар рођак, једног другог, можда не толико великог, али са истим црвеним очима, који се у време када су душе биле чистије и страх од Бога већи, појавио у Доностију, међу хридима на плажи Суриола, са рибом у руци, и када би га неко упитао:

Onentzaro begui gorri
Nun arrapatu dec array hori?

(Оненцаро, крвавих очију, где си ухватио ту рибу?)

И сироти цин крваво црвених очију уместо да с презиром погледа свог радозналост саговорника, љубазно би одговорио:

Bart arratzean amaiquetan
Zurriyolaco arroquetan.

(Ухватио сам је синоћ, у једанаест, међу хридима на Суриоли.)

Не бих могао тачно рећи у коју категорију је Јуруменди сврставао свог црвенооког цина; али мислим да није био на нивоу Еган-сугије, велике крилате змије у Исари, са орловским крилима, злокобним лицем старице и отровним дахом.

Причао нам је Јуруменди и о огромним хоботницама са циновским пипцима, које могу да потопе целу фрегату; о Саргаском мору где се плови по копну, по правом правца-том копну које се отвара усред мора да би пропустило брод; о земљама у којима пада снег од перја; о делфинима, који гаје чудну љубав, не зна се зашто, према људима; о душевним китовима који су несрећни при помисли да човечанство

више поштује њихово уље него њихово сетно срце; о хиљаду необичних, грбавих патуљака на обалама Норвешке; о морским змијама које урлајући прогањају бродове; о пауку Кракен на портландском бору, у Енглеској, и о страшном чудовишту Маелстрому, чије ждрело срце море и гута неопрезне бродове, па они нестају у његовој циновској утроби. Такође је придавао велики значај рогатој Курушади (рогови месеца), јер је веровао да је она тесно повезана са животом људи.

Други Јурумендијев омиљени мотив био је опис Огњеног острва где је једном био. На врху његове неосвојиве планине гори вечити огањ који се пали ноћу, а гаси дању.

Неко би приметио да је вероватно реч о вулкану чији се пламени језици не могу видети по дневној светлости; али Јуруменди је тврдио да ту ломачу сваке ноћи потпаљују душе морнара чувеног гусара Кида, јер оне ту чувају огромно скривено благо.

Такође, једна од најзанимљивијих ствари које су поједини успели да виде на мору, по Јурумендијевим речима, био је сабласни брод чију посаду је предводио капетан Холанђанин. Тај несрећни, пијани, цинични гусар богохулник лута, са својом руљом од посаде, чинећи злодела по мору. Ако се уклети Холанђанин приближи нечијем броду, тад вино прокисне, вода се замути, а месо поквари. Ако неком пошаље писмо, боље да га не чита, јер ће одмах полудети; такве бесмислице и лажи износи.

Јуруменди је причао како је само једном, из далека, угледао уклетог Холанђанина; али, срећом, није му пришао.

Други пут, пак, стари морнар нам је набрајао низ језивих окрутности: о гусарима који су одсецали језик или руке онима које би заробили; о другима који су своје непријатеље бацали у воду, затворене у кавез, пошто би им претходно ископали очи. Цвокотали смо, али смо га слушали. Постоји у чолеку некаква окрутност, а нарочито у детету, која потајно ужива када људска бруталност избије на површину.

Скоро увек, када би причао о гусарима и о суровости на бродовима са црним робљем, Јуруменди би нас подсетио на једну баскијску песму.

– Ту песму је – казао би – певао Гастибелца, наш земљак, пилот на броду с робљем на којем сам ја био мали од палубе. Гастибелца би је певао када смо окретали чекрк да дигнемо сидро или када смо дизали неки пакет.

– Како је гласила та песма? – питали бисмо га, мада смо је већ напамет знали. – Отпевајте нам је!

И он би запевао својим промуклим морнарским гласом, на који су утицале студен, магле, алкохол и дувански дим:

Ateraquiyoc
Emanaquiyoc
Aurreco orri
Elduaquiyoc
Orra! Orra!
Cinzaliyoc
Itsastarra oh! oh!
Balesaquiyoc

Што би у преводу гласило: »Повуци, потегни! Ти, спреда, шчепај га! Ево га, ево га, окачи га, морнару, ох, ох! Сада можеш одахнути.«

Нико ту песму није знао да пева као Јуруменди; чим бих је чуо, замишљао бих гусарску посаду како јуриша, како се веру по степеницама неког брода, с ножем међу зубима.

За Селајету и мене, Јурумендијеве приче биле су откриће. Донели смо чврсту одлуку: бићемо гусари; после силних авантура, плачкања бродова и једрењака и извргавања руглу енглеских крстарица; пошто бисмо стекли благо у старим мексичким унцама и драгом камењу, које бисмо чували на пустом острву, вратили бисмо се у Лусаро да причамо, као Јуруменди, о нашим подвизима. Ако бисмо којим случајем имали папагаја, да нас не би откуцао, како је причала Ињу-ре, везали бисмо му камен око врата и бацили га у море.

Селајета је нацртао план куће коју бисмо саградили изван села, на узвишици, по повратку у Лусаро.

Тада нам је Јуруменди био узор; волели смо да ходамо као он, клатећи се, савијених ногу и стегнутих песница, и пушили смо на лулу, мада би се мени, пошто бих два пута повукао дим, већ завртело у глави.

Када је наш пријатељ, стари морски вук, био веселији него иначе, причао нам је бајке. Његове бајке се нису много разликовале од прича за које је тврдио да су истините.

И међу њима је била једна којој је он стално додавао бескрајне нијансе.

Заплет се вртео око једног морнара, доброг човека, мада помало пијанице, и његовог сусрета са старим, одрпаним и прљавим просјаком. Просјак би му, понизно, тражио малу милостињу; морнар би му је дао, а онда би се показало да је старац нико други до свети Петар, и он би у знак захвалности узвратио морнару својим даром.

Тај дар био је различит у разним причама: у неким је то била врећа, из које је излазило све што би човек пожелео чим би изговорио неколико посвећених реченица; у другима, чаробна семенка која би, пошто се посади, убрзо израстала у чудесно дрво од кога се могло направити десет до дванаест фрегата и још толико једрењака, и да још преостане.

Јуруменди је волео да, када је причао те необичне бајке, аргументује своје речи математичком прецизношћу, па је говорио: »Једном, у Ливерпулу, у таверни *Црвени змај*...« Или: »Срели смо се на Атлантику, на висини Зеленортских острва...«

Када би говорио о неком броду, увек је до детаља морао да описује врсту његове опреме, носивост и особине за пловидбу.

Крилате змије, сирене, вештице и Крушада, помешане са старошћу и са алкохолом, на крају су му мало помутиле разум. Ја, који сам као младић имао извештан утицај на њега, покушавао сам да му објасним да тај свет из маште може да доживљава као стваран, ако жели, али не сме да му даје превелики значај.

Он би одговорио помало свечаним тоном:

– Шанти, ти знаш више него ми, јер си школе изучио; али неки старији и паметнији од мене све то су видели.

– Истина је – додао би неки од његових старих пријатеља.

Сироти Јуруменди! Дао бих све на свету да га сад видим у Селајетиној радионици или у *Леџу лажу* како прича своје приче; али, године не пролазе упразно, и Јуруменди већ одавно спава вечним сном на гробљу у Лусару.

X

Шакуов бес

Рекалде, Селајета и ја кренули смо у Поморску школу. Више бисмо волели да смо могли, као дечаџи са мола, да идемо у рибарење са неким старим морнарем, али нисмо могли. Били смо жртве чињенице да смо припадали виђенијим породицама. Ако желимо да будемо морнари на пучини, морамо да учимо школе, а пловити сињем морем сматрали смо великом предношћу.

Срећом, после предавања дон Грегорија Асурмендија, који нам је објашњавао математику обучен у фрак и с белом краватом, дошао је летњи распуст. Ја нисам могао далеко да побегнем, јер су мотрили на мене, али сам ипак неколико пута ишао у лов на лигње и сипе с једним рибарем, изван ртова. Моја мајка је дигла толику узбуну, да сам изгубио сваку вољу да опет идем.

– Не знам шта ћеш радити када се укрцам на брод – казао сам јој.

– До тад ћемо још видети.

Пошто сам имао толико проблема да се возим чамцем, Селајета и ја смо одлучили да купимо брод играчку да видимо како се управља бродом, и обојица смо отишли у Каракасову кућу, јер је он био мајстор градитељ те врсте бродића. Ми дечаџи смо на Каракаса гледали као на поморског инжењера вредног дивљења, и мислили смо, као што прави макете, могао би да направи и праву фрегату.

Каракасова продавница била је на крају мола; била је то црна рупа, ископана у зиду, где је продавао катран, лој, бурад, ексере, увоштене даске, рибарске мреже и удице свих врста. У дну те бакалнице, као украс, налазила се велика маскота, офарбана и позлаћена, с прамца неког старог брода.

Поред тога што је био трговац, Каракас је био и столар; с времена на време морао је да направи макету једрењака да би је окачили у цркви суседног села и када би га завршио и офар-

рбао, његови пријатељи рибари свраћали би у тај ђумез да се диве ремек-делу. Такође је правио макете за неке морнаре као њихове заветне дарове. Зна се да када се однесе макета у капелу и тамо остави, да се тако умилостивљују свеци.

Каракасов брат био је до краја живота један од највећих сплеткароша у селу; неки су тврдили да је оставио више од пола туцета удовица широм Шпаније и Америке, и баснословно наследство тестаментом, наследство које је постојало само у његовој бујној машти.

У Каракасовој пећини у свако доба би се обично могли затећи, као на седељци, један пијанац који се звао Хошепе Тињаку и један полублесав тип, у плавој кошуљи и с црвеном беретком на глави, који је чувао чамце, и чији је надимак био Шаку.

Селајета и ја смо се зближили с том двојицом и с другом мокром браћом када смо одлазили да видимо да ли нам је Каракас завршио брод.

Хошепе Тињаку био је од оних морнара дангуба и пијаница који живот проводе у луци, с рукама у џеповима. Веома ретко би се укрцао на неки брод и још брже вратио у Лусаро. Стално је обилазио таверне и винске подруме. Када би се напио ходао је толико у цик-цак по улицама да је, како је говорио Јуруменди, вредело позвати га на вино само да би се после гледало како се саплиће и укршта ногама.

Када би Хошепе Тињаку стигао кући, застао би, и нежним и умилним гласом казао жени:

– Антони, упали светло.

Жена би провирила кроз прозор са свећом и пијанац би онда ушао у кућу.

Када је Каракас завршио наш брод Селајета и ја отишли смо до мола, спустили га у воду и брод се, као да је био уморан, изврнуо на бок и једра су му се поквасила.

Ни уз све поправке нисмо успели да нам Каракасов брод запливи. Он је био само за украс; да се обеси у врх црквеног свода, за то је био одличан, али не и за пловидбу по води.

Тако вам је са многим нашим стварима.

Да би ублажио тај неуспех, Шаку је, по Каракасовом савету, понудио да нам позајми Сапијанов чамац; Сапијан је

био сајџија и аквизитер. Тај чамац, који је Шаку чувао, звао се *Уљешура*.

У почетку смо чувару давали понеки новчић да га задовољимо, али касније смо узимали чамац и не питајући га. Када би видео да улазимо у баркицу, правио би се да нас не види; али када смо пролазили испред Каракасове рупе, Шаку би дотрчао и викао на сав глас:

– Оставите тај чамац, дечурлијо!

Ми га нисмо слушали, наставили бисмо да весламо, а онда би он, још више бесан, урлао:

– Лопови! Гусари! Разбојници! Утопили се, дабогда!

Онда би му Селајета, који је понекад био злурад, довикнуо:

– Идемо да продамо твој чамац. Плачи, Шаку!

И он би падао у такав очај да би лупао ногама, бацао црвену беретку на земљу и скоро заплакао од беса.

У *Уљешури* смо се само возили по луци и по ушћу реке у море; нисмо се усуђивали да пређемо спруд једним тако лаганим чамцем, јер је мало јачи талас био довољан да га преврне.

Ако у луци није имало шта да се види, за разлику од ње, ушће реке било је прекрасно. Једну обалу чинио је муљевити песак; ту је било Шемпеларово бродоградилиште. У време осеке, на тој пешчаној обали ловиле су се јегуље и увек је стајао низ поређаних црних чамаца. Друга обала била је дивља, каменита; између хриди и шибља виделе су се пећине, где се, по народном предању, чувало оружје у доба Рата за независност. Ми смо, Селајета, Рекалде и ја, у једној пећини пронашли велики бронзани топ, али смо се заклели да никоме нећемо причати о нашем открићу.

Мало даље, пре прве бране, било је поетичних кутака пуних шевара и зове, и једна мала пећина из које је избијао извор бистре воде.

Док бисмо се ми вратили са наших експедиција, Шакуа би прошао бес. Само би нас понекад, мрзовољно опоменуо да више не крадемо.

Једног дана решили смо да пређемо преко спруда и од тада је нестао наш страх; упловљавали смо у луку и спловљавали из ње у *Уљешури*, чак и када су били велики таласи.

XI

Бродолом *Морске звезде*

Једног јесењег јутра, имао сам тада четрнаест или петнаест година, дошао је Рекалде и позвао мене и Селајету пре него што смо хтели да уђемо у Поморску школу.

Једна шкуна се управо насукала иза брда Исара, близу стена Фрајбуруа.

Рекалде Храбри, отац нашег друга Хошеа Марија, и газда по имену Сурбелћа, испловили су на реморкеру да купе бродоломце. Селајета, Рекалде и ја одлучили смо да не идемо на часове већ смо трком кренули ка Исари и зауставили се тек кад смо се попели на врх брда.

Било је тмурно време, небо је било оловносиво и на хоризонту се назирао плавичасти спруд; ветар је бесно дувао, доносећи у налетима капи кише. Густе облаци маглуштине брзо су промицали ваздухом. Пошли смо путем изнад саме ивице понора; таласи су се разбијали у подножју и од њихових удараца брдо се тресло. Магла је све прогутала и море се само повремено назирало у виду бледе светлости која као да је избијала из воде.

Пажљиво смо посматрали сиво сукно магле. Одједном се, после бесног ударца ветра, појавило сунце обасјавајући мртвачком светлошћу море пуно пене и боје муља.

У тој помрчини угледали смо међу таласима бродих који је покушавао да се приближи насуканој шкуни.

– Је л' твој отац управља бродом? – питао сам Рекалдеа.

– Не него Сурбелћа – одговорио ми је.

Умотан у кабаницу, погнут ка напред, Сурбелћа је руковао веслом које му је служило као кормило; он је био искусан и најбоље је познавао обалу и хриди.

Један погрешан покрет и бродих би се разбио о хриди. Сурбелћа су красили челични нерви и математичка прецизност.

Весла су ритмички урањала и израњала; повремено би веслачи замахивали уназад очигледно да би избегли неку сте-

ну. Таласи као планина и облаци пене на час би заклонили те храбре људе.

На палуби насуканог брода два мушкарца и једна жена махали су рукама и викали. Ветар нам је доносио њихове гласове.

Реморкер се приближавао шкуни с бока, само је на тренутак био поред ње а онда се нагло одбацио од изгубљеног брода и нестао у пени. Два мушкарца и жена нестали су са палубе.

Помислили смо да је реморкер нестао у мору. Напето смо ишчекивали шетајући погледом по хоризонту. А онда смо их угледали у магли. Сурбелћа је и даље био нагнут над својим веслом и реморкер је грабио ка луци.

Остала је још једна тешкоћа: прећи преко спруда. Рекалде, Селајета и ја стигли смо на крај мола у том тренутку. Стражар је, са стена, мегафоном давао упутства Сурбелћи и бродић је лако прошао.

Убрзо су бродоломци били на копну. Један мушкарац је био висок, стар, имао је брадицу и беретку на глави, и био обучен у црно; други је био низак и тамнопут. Жена је носила дете у наручју.

Сапијаин, сајдија и аквизитер, разговарао је с њима. Били су Бретонци и говорили су само свој језик и помало француски.

Шкуна се звала *Морска звезда* и била је регистрована у Кимперу. Нису могли да објасне шта се догодило са осталим морнарима. Највероватније се посада брода, схвативши опасност пре капетана, укрцала на чамац за спасавање који је налетео на неку подводну стену и потонуо.

Неколико дана касније, када је невреме прошло, покушано је да се *Морска звезда* извуче са гребена, али било је немогуће. Кобилица брода се завукла међу хриди Фрајбуруа и није било начина да се извуче одатле и да брод запливи.

Искусни поморци одустали су од подухвата и саветовали бретонском капетану да спаси терет и отпише брод.

Тако је и учињено; кад се време пролепшало, неколико људи је потпуно испразнило брод. После петнаест дана полициски наредник из станице Елгеја јавио је командиру Лу-

сара да су на хриди Леисаспикуа пронашли леш човека од четрдесетак година, којег је море избацило.

Леш је имао на себи морнарско одело које су чинили плетена вунена мајица, панталоне и веста са златним дугмади-ма. Ципелу је имао само на десној ноzi; био је без десне руке и лице му је било нагрижено. Жао ми је што сам га видео, јер ми је његова слика дуго, дуго остала у памћењу.

XII

Наша велика авантура

Када сам видео да је *Морска звезда* остала напуштена, синнула ми је идеја да одемо до ње и да је прегледамо. Имао сам илузију да ће, неким случајем, моћи да заплочи. Чим сам изложио свој план Селајети и Рекалдеу одмах сам код њих побудио одушевљење и запањеност.

Одлучили смо да сачекамо да престану кише; то је значило да смо морали да сачекамо да прође цела зима. Нашим маштарима у вези с *Морском звездом* није било краја: оспособићемо је за пловидбу, донећемо на њу топ скривен у пећини у близини ушћа, и испловићемо из Лусара уз топовску салву.

Једног мартовског дана, била је субота поподне, када је већ дошло лепо време, договорили смо се да сутрадан, у недељу, кренемо у експедицију.

Увече сам рекао мајци да са пријатељима идем у Елгеју и да се нећемо вратити до мрака.

Чим је осванула недеља устао сам, обукао се и журно кренуо ка селу. Рекалде и Селајета су ме већ чекали на молу. Селајета је приметио да би можда било боље одложити експедицију за неки други дан, јер је небо било тмурно и море помало узбуркано; мада је Рекалде тврдио да ће се небо разведрити.

Пошто смо одлуку већ били донели, купили смо сир, хлеб и флашу вина у *Леїлу лажи* на молу; спустили смо се до средњег дела мола који се зове Кај ерди, где је Шаку држао

своје чамце; одвезали смо *Уљешуру* и остиснули се у море. Носили смо мало четворокрако сидро, везано за уже и дрвени паљ за избацавање воде.

Двојица су веслала а један је био за кормилом, мада смо се смењивали да се одморимо. Испловили смо из луке; на хоризонту су били облаци с понеком рупом међу њима кроз коју је пробијало блиставо плаветнило; прошли смо преко спруда у нашој *Уљешури* која је поигравала на таласима попут младог кита и почели да завијамо око Исаре, далеко од хриди.

Сетио сам се Јурумндијевих фантазија о понору у мору који постоји на том месту, и видео сам себе како силазим у понор без дна брзином од двадесет и пет миља у минути.

Упркос Рекалдеовим чврстим уверавањима, небо се није разведравало; напротив, бивало је све тмурније, сивље, због чега је било свега неколико рибарских бродића и чамаца изван луке.

Ветар је снажно дувао, у снажним налетима; таласи су се разбијали о стење подно Исаре стварајући језив хук и прекривајући их пеном.

Прошли смо испред Фрајбуруа, велике црне хриди, старије сестре стена подно Исаре која је, гледано с мора, личила на разрушену тврђаву.

Приближавали смо се *Морској звезди*. Шкуна с поломљеним јарболима, изврнута на бок попут животиње погођене у срце, пружала је јадан, тужан приказ.

Море је ударало о стење и о костур брода, стварајући снажну буку сличну грмљавини; галебови су почели да нас надлећу, испуштајући дивље крике.

Били смо узбуђени; Селајета и ја бисмо се радо вратили у Лусаро, али ништа нисмо рекли. Рекалде није био од оних који се повлаче. Тешкоће и опасност су га узбуђивале. Да смо му предложили да се вратимо, не бисмо га убедили и зато смо нас двојица непослушних прећутно донели одлуку да га слушамо. Тврдоглав, али без склоности да пада у ватру, Хосе Мари је био вешт, морнар по нагону.

Знао је да између хриди постоји узан канал, широк једно четири до пет хвата, и хтео је да га се докопа како бисмо

пришли шкуни. Често бисмо кренули ка улазу у канал, и сваки пут бисмо скренули.

Рекалде нам је наредио да весламо уназад да бисмо се зауставили.

– Назад! Назад! – викао је.

И ми смо урањали весла у воду и одупирали се свом снагом.

Једног тренутка нисмо могли да се одупремо притиску таласа, па смо ушли у канал окрзнувши чамцем стене, оба вијени облацима пене, уз опасност да се разбијемо у парампарчад.

Свуда око нас белело се море, док је у даљини оно изгледало сасвим црно.

Таласи су се пропињали преко хриди тако силно да нам је пена, попут белих пахуља некаквог течног снега, поквасила одећу.

Како смо залазили дубље у канал, море је бивало мирније; зеленкасту воду, скоро непомичну, прекривали су сребрени меандри.

Видевши да смо на сигурном, задовољно смо се погледали. Селајета је стао на прамац са чакљом у руци, а Рекалде и ја смо мало веслали, а мало се одгуривали о стене, и тако смо лагано напредовали. Одједном, Селајета је викнуо док је брзо урањао чакљу:

– Хеј, станите!

– Шта је било?

– Морамо стати. Губимо дно.

Чамац је окрзнуо о стену. Стали смо. Били смо на двадесет корака од бродића. Видео сам да с крме виси уже дужине хвата; скакао сам са стене на стену и почео да се на мишиће пењем уз *Морску звезду*.

Кад сам се дочепео ивице ограде, јато птица и галебова је узлетело и толико су ме уплашили да замало што нисам пао у море.

Неке од тих суманутих птица су ме кљуцале и кружиле изнад мене испуштајући продорне крике. Одбранио сам се комадом ужета и успео да их растерам.

– Шта се дешава? – викнуо је Рекалде.

– Ништа – казао сам. – Птичурине. Можете се попети.

– Баци нам то уже.

Бацио сам им уже да привежу *Уљешуру* а онда су се и они, скачући као и ја с камена на камен, попели на брод.

Свечано смо запосели *Морску звезду*. Штета што нисмо имали топ из пећине у близини ушћа да салвама поздравимо наше прво освајање.

Затим смо кренули да истражујемо по броду. *Морска звезда* је била урођена прамцем док јој је крма штрчала изнад воде. Палуба је била поломљена јер су на њу пали јарболи и витла. У делу до којег није продрла вода била је гомила птичјег измета, костију и перушки галебова; у близини прамца, који је био разбијен и потопљен у воду због плиме, налазиле су се даске прекривене алгама и маховином, па су биле клизаве као лојем подмазане.

Вода и сунце растакали су дрво и спирали катран; сви гвоздени делови и обручи били су изједени рђом; кормило се још увек окретало, уз шкрипу; све се распадало при додиру; неколико свежњева конопаца, смотаних попут змија, трулило је на палуби.

Рекалде се напрезао да подигне поклопац на отвору на крми и када је успео, нестао је из нашег видокруга.

– Може ли се туда? – питали смо га.

– Да. Има воде, али се може ходати.

Сва тројица смо се спустили и претражили поплављене главну кабину, оставу и винарију. Ништа нисмо нашли; само је Селајете нашао један молитвеник на француском, штампан у Кимперу, и узео га.

Узбуђење и умор отворили су нам апетит. Извадили смо хлеб и сир и, седећи на крми, појели их у два залобаја.

Разговарали смо о поподневном програму; одлучили смо да испитамо Фрајбуру.

Та огромна хрид је, гледано с мора, са заштићене северо-западне стране, изгледала другачије него с копна, јер је имала малу плажу и неколико жбунова купина који су расли међу стенама.

Време се пролепшало; плима је почела да надолази; тешки, зелени таласи лагано су прекривали стене и бивали нам све ближи; вода је продирала кроз отворе на прамцу *Морске*

звезде, запљускивала нагнуту страну палубе и повлачила се нежно шумећи.

Снажни ударци мора на махове би затресли цео брод и тада би гвожђе и обручи, кормило и надвође намргођено зашкргутали као да се буне.

– Можемо ли да изађемо одавде а да се не враћамо каналом кроз који смо ушли? – питао сам.

– Зхваљујући плими много лакше ћемо изаћи – казао је Рекалде.

Тада смо чули снажан тресак.

– Шта је то? – питали смо се сва тројица.

Нисмо имали појма шта се дешавало.

XIII

Шпиља подно Исаре

Нагнули смо се преко ограде. *Уљешура* је потонуо привезан ужетом.

Чамац се очигледно пробушио кад је ударио у неку стену. Шта да радимо? Како да се вратимо у Лусаро?

Селајета је предложио да се попнемо на део главног јарбола шкуне који је штрчао из воде и да одатле затражимо помоћ, ако се у близини појави неки рибарски чамац; али то решење било је споро и са slabим изгледима на успех. Сем тога, изгледа да је Рекалдеу тај поступак деловао помало понижавајуће, па је рекао да морамо извући чамац.

Пошто смо сва тројица потегли уже, успели смо да из воде извучемо потонули чамац; али нисмо имали снаге да га дигнемо на палубу *Морске звезде*, па смо га одвукли с оне стране где нису ударали таласи, између шкуне и Фрајбуруа.

Тако је чамац остао полувезан, пола у води. Рекалде се скинуо и спуштао низ уже све док није нашао ослонац на стенама; он је гурао, а Селајета и ја смо вукли уже, и тако успели да подигнемо чамац на воду. Уплашио сам се кад сам

угледао Рекалдеа усред воде; рекао сам му да се попне, али је он тврдио да нема ни најмање опасности.

Уљешура је имао на ребрима педаљ дугу пукотину.

– Баци ми парче ужета! – викнуо је Рекалде.

Бацили смо му све што смо могли наћи, и он је почео да запушава отвор и на крају га потпуно затворио. Пошто су ужад била натопљена катраном, одлично су послужила. Касније, кад је сасвим запушио рупу, казао је:

– Додајте ми одећу.

Бацили смо му одећу, и он се полако обукао.

– У овај чамац могу само двојица – наставио је. – Само толико може да издржи; један ће веслати, а други избацити воду и пазити да се рупа не отвори. Који ће од вас двојице поћи?

– Ти кажи – одврати Селајета, не баш одушевљено.

– Добро, нека пође Шанти. Где је паљ?

– Сигурно је у чамцу, ако није пао у воду – казао сам.

– Без паља не можемо – закључио је Рекалде.

Потражили смо га и видели како плута у близини.

– Хајде, сићи – наредио ми је Рекалде.

Спустио сам се, помало узбуђен. Могућност да истражимо велики црни понор о којем је причао Јуруменди постала је све већа. Већ сам видео себе као оног морнара са *Морске звезде* кога је море избацило на хрид, изједеног лица и без руке.

– Док не прођемо стене веслај ти – рече ми Рекалде. – Ја ћу водити.

Почео сам да веслам; са ужасом сам бацао поглед на дно чамца које се пунило водом. Рекалде је управљао; плима је била на врхунцу; прошли смо изнад подводних гребена без и најмање неприлике. Фрајбуру је по страни остајао за нама, а ми смо кренули према Исари.

Кад смо прошли стене о које су се разбијали таласи, променили смо места.

– Сад ћу ја веслати – рече Рекалде – а ти само избацуј воду.

Било је крајње време, јер се чамац пунио водом; ноге и панталоне биле су ми скроз мокре. Свом снагом сам почео да грабим воду паљем и успео да потпуно снизим ниво воде у чамцу.

Мислили смо да обиђемо брдо Исару и да се искрцамо на Рту светионик. Кад се Рекалде уморио веслајући, ја сам га заменио. Нисам хтео да гледам према копну, да не бих видео колико смо удаљени од њега.

Сем тога, налазили смо се преко пута шпиље подно Исаре, о којој је толико причао Јурумэнди, па нас је обузимао и благи страх.

Не знам шта смо урадили кад смо мењали места; очигледно смо померили чеп у отвору, и чамац се поново почео пунити. Рекалде се сагнуо и покушао да затвори рупу, али није успео. Ја сам престао да веслам.

– Дај ми мараму – довикнуо ми је.

Дао сам му мараму.

– Дај и беретку, да пробамо.

Дао сам и беретку и истовремено почео да избацујем воду да не бих мислио на безнадежну ситуацију у коју смо запали. Рекалде је затварао рупу на једној страни, али се она отварала на другој. Презнојавао се, али му није полазило за руком да оствари циљ.

– Знаш ли да пливаш? – упитао ме је, сада већ и сам лично уплашен.

– Веома слабо – одговорио сам, испуњен злослутним стоицизмом.

Рекалде је био упоран и на крају успео да заустави даље продирање воде у чамац.

Били смо око двеста метара удаљени од шпиље под Исаром.

– Требало би ићи право у шпиљу! – казао сам.

– У шпиљу! Зашто? – упитао је Рекалде зачуђен.

– Нема нам друге. Ако то не урадимо, Уљешара ће се распасти пре него што стигнемо до Рта светионик.

– Да, истина је. Хајдемо.

Почео сам да веслам лагано, пажљиво, са што мање силитости како не би поиспадали чепови. Гледао сам Рекалдеа, а Рекалде је гледао у огромну рупу подно Исаре, која је постајала све већа што смо се више приближавали.

Видео сам ужас у очима мога друга. Понор је разјапио пред нама своје чељусти пуне пене. Присиљавао сам себе да

мирно разговарам с Рекалдеом и да га уверим како све измишљотине везане за шпиљу само служе за плашење деце.

Кад сам се окренуо, био сам запањен. Оно што сам видео личило је на врата огромне, неправилне катедрале, саграђене на води. Омеђивала су је два велика пљосната, глатка камена од црног шкриљца. Приближили смо се; наша запањеност се повећавала.

Прилазили смо стенама, чудним и нестварним стражарима, на улазу у пећину. Рекалде, у суштини много сујевернији од мене, није хтео да их гледа. Када сам почео да га убеђујем да полгеда унутрашњост шпиље, само ме је пресекао:

– Пусти ме!

Чим сам угледао те природне лепоте, страх је почео да ме напушта. Посматрао сам са огромном радозналошћу. Тренутак кад смо се приближили улазу био је свечан. Унутар црне шпиље све се белело; као да су у тој шупљини почивале кости лењивца, великог као планина; неке стене имале су облик цеваница и запешћа, карлица и сфеноидних костију; друге беху налик на издвојене игле, на обелиске, димњаке или постоља на којима се назирао профил човека или птице; неке опет, ситније, личиле су на праву камену чипку исхеклану морем.

Облаци који су пловили небом осветљујући и замрачујући чељусти шпиље, мењали су привидно облике у њој.

Био је то призор као у ноћној мори, у грозничавој ноћи.

Море је кључало у унутрашњости шпиље, а таласи ударили и грмели као топовска паљба, од чега се тресла утроба брда. Рекалде је био ужаснут, блед.

– Ово су врата пакла – процедио је на баскијском, тихим гласом, и прекрстио се неколико пута.

Казао сам му да се не плаши; ништа нам се неће догодити. Он ме је погледао чудећи се мојој смирености.

– Шта ћемо? – промрмљао је.

– Бојиш се да нећемо имати где да пристанемо? – упитао сам га.

Прилично високи зидови били су глатки. Рекалде је прелетао погледом преко њих пун очаја, а онда угледао нешто налик на платформу која се продужавала у мол на висини од око три метра изнад воде.

Завеслали смо у том правцу.

– Пробај да искочиш горе кад се примакнемо – рекао је Рекалде.

То је било немогуће; није било испупчења за које би се рука могла ухватити, а и чамац се љуљао.

– А да бацим сидро? – упитао ме је друг.

– Нема сврхе. Овде је сигурно веома дубоко – одговорио сам.

Сећао сам се Јурумедијевих прича.

Шта ћемо онда? Да изађемо из ове јаме? – упитао је.

Рекалдо је то жарко желео.

– Баци сидро тамо горе, да видимо хоће ли се закачити – казао сам, показујући једну избочину налик на балкон.

Покушали смо, и трећи пут се једна кука закачила међу стене. Ужетом сам се узверао на платформу, а онда и Рекалде за мном. Одвезали смо сидро, јер нам је уже могло затребати, и сели да се одморимо.

Били смо на молу од нагриженог камена, пуном рупа и шкољки, који се благо спуштао према унутрашњости шпиле. Неколико корака даље, на његовом рубу, лежало је дебло, због чега сам одмах помислио да тај мол некуда води. *Уљешура*, већ напуштена и пуна воде, кренула је ка дну шпиле, ударила о стену и нагло потонула.

Пошао сам неколико метара напред.

Мол на којем смо се налазили настављао се помоћу оног црвоточног дебла на ивици.

– Хајде да видимо да ли се одавде може некуд изаћи – рекао сам.

– Хајде – поновио је Рекалде, дрхтавим гласом.

Заиста, ако не нађемо излаз, наш положај ће бити још горе уместо да буде бољи. Ишли смо напред опрезно, напипавајући пролаз; у почетку се добро видело, а после је тама постајала гушћа. Таласи су надирали и распрскавали се да је све подрхтавало; хучали су бесно, промуклим гласом сред таме, и та тутњава мора личила је на паклени метеж јаука и вапаја.

Пошто смо у тмини прешли неких тридесет или четрдесет корака, уочили смо бледу светлост испред нас. На тој нестварној светлости назирале су се шиљате пирамиде стена,

бели сталактити на своду, и доле, море које је кључало у пени, попут мноштва сребрних немани које се врте у ковитлацу. Заиста необичан приказ. Од удара таласа тресле су се стене, и њихов хук одјекивао је свим шупљинама и пролазима огромне пећине.

– Види! Види! – повикао сам.

Мој пријатељ је, дрхтећи, прошаптао:

– Шанти, хајде да се вратимо.

– Не, никако – одговорио сам. – Овде је сигурно некакав отвор кроз који долази светлост.

Дебло на ивици мола указивало је на то да су некада туда пролазили људи. Наставили смо даље и прошли испод накривљеног димњака који су чиниле две камене плоче шкриљца. Ту су стајали делови разбијеног степеништа. Пошто је био бржи од мене, Рекалде се одмах попео до врха, а ја за њим, помажући се ужетом.

Налазили смо се међу хридима Исаре; требало нам је да савладамо само још неколико метара па да стигнемо до стазе на литици. Рекалде ми је признао да се језиво уплашио у оној проклетој шпиљи. Ја сам покушао да га убедим како у њој нема ничег необичног, баш ничег необичног, сем игре светлости и сенке.

Неколико дебла на путу сведочило је да се ту некада искрцавало оружје или кријумчарена роба.

Сишли смо низ Исару и између стена избили на Рт светионик. Рекалде је знао да се у малој марини подно светионика обично налази чамац којим светионичар одлази у риболов; отишли смо тамо и нашли чамац, али је био привезан ланцем.

Отишли смо до светионика и позвали светионичара, али нам је једна старица рекла да је он отишао у Елгеју. Такође, да кључ од катанца на ланцу има извесни господин који станује у првој кући у Исарту.

– Тај господин је сада вероватно на обали. Идите плажом па ћете га срести.

Пошли смо Обалом душа. Прво смо срели неког високог човека, црвена лица, с кратким залисцима; објаснили смо му шта нам се догодило, а он као да нас није разумео.

Садржај

1. Детињство

I	Шанти се извињава	5
II	Давнашње море	7
III	Морам да говорим о себи	12
IV	Кућа моје баке	17
V	Тетка Урсула	22
VI	Лопе де Агире, издајник	26
VII	Сахрана мог ујака Хуана	29
VIII	Дечји несташлуци	33
IX	Јуременди, сањар	40
X	Шакуов бес	47
XI	Бродолом <i>Морске звезде</i>	50
XII	Наша велика авантура	52
XIII	Шпиља подно Исаре	56

2. Младост

I	Моја прва путовања	63
II	Повест о <i>Лејој Баскијки</i>	66
III	Патње због таштине	72
IV	Палма и бор	78
V	Нове љубавне муке	82
VI	Сјај и беда	86
VII	Последње одредиште Хуана де Агиреа	92

3. Повратак дому

I	Рана	96
II	О Лусару и његовом настанку	99
III	Кружок код сајције	103
IV	Обала душа	108
V	Фрајбуру	111
V	Бисусалде	113
VI	Порука	116
VIII	Урбистондо и његова породица	121

IX	Аленов молитвеник	125
X	Змијска пећина	128

4. Холандска трабакула *Змај*

I	Капетан <i>Беле гаме</i>	131
II	<i>Ићасова прича</i> : Морнарева два пута	135
III	Капетан Салдумбиде	138
IV	О осталим истакнутим члановима посаде <i>Змаја</i>	144
V	Два Тристана	154
VI	Побуна	157
VII	Преко Пацифика	166

5. Хуан Маћин, рудар

I	Лоша вест	176
II	Срећни дани	181
III	Ноћ на Фрајбуруу	186
IV	Ратна искуства	190
V	Олуја	194
VI	Једна досадна песма	199
VII	Маћин нестаје	202

6. Девојка Шеле

I	Стари лекар прича	205
II	Признање	207
III	Продаја телета	210
IV	Шелин крај	212

7. Рукопис Хуана де Агиреа

I	Очајничка одлука	215
II	Трговац црним робљем	219
III	Кажњенички брод	225
IV	Бекство	230
V	Препуштени случају	236
VI	Гостољубива кућа	243
VII	Мржња експлодира	247
VIII	Патрик Ален и Салдумбидеово благо	252

Епилог		258
---------------	--	-----